

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ НААУ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

(інформаційний дайджест у сфері сімейного права)
за II квартал 2023 року
Випуск 13

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА
2023

Зміст

2

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА.....	3
1.1. Закони та інші нормативно-правові акти.....	3
1.2. Законопроекти.....	3
II. СУДОВА ПРАКТИКА.....	5
2.1. Практика Верховного Суду.....	5
2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя.....	5
2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів.....	11
2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини	16
2.1.4. Справи, пов'язані з міжнародним викраденням дітей.....	20
2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав.....	22
2.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів	28
2.2. Практика Європейського суду з прав людини.....	34
BOLSHENKO v. Ukraine (№9725/20).....	34
OMELCHENKO v. Ukraine (№44158/19).....	34
PLESHKOV AND PLESHKOVA v. Ukraine (№5783/20).....	34
DUBAS v. Ukraine (№51222/20).....	34
СПРАВА «БАХАРОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BAHAROV v. UKRAINE) (заява №28982/19).....	34
LYAKH v. Ukraine (№53099/19).....	34
BOGDANOV v. Ukraine (№27380/20).....	34
III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ.....	35
3.1. Дисертації.....	35
3.2. Публікації, які не відносяться до розряду наукових.....	35

Відповідальний редактор Бюлетеня:
Бабенко Ю. С.

Редактори:
Бузанов Д. В., Вікенфельд О. В., Водоп'ян Т. В.,
Гриценко Л. О., Попіка І. А., Тута І. В., Осадча А. В.

Контакти:
04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська, 3, 5-й поверх

Комітет НААУ з питань сімейного права

Голова Комітету Гретченко Л. Л.

Електронна пошта: l.hretchenko@mail.unba.org.ua

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

1.1. Закони та інші нормативно-правові акти

Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2023 р. №576

Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо провадження діяльності з усиновлення та влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України під час воєнного стану.

Повний текст постанови за посиланням:

<https://tinyurl.com/2nyrr5rv>

Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2023 р. №549

Про внесення змін до Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку.

Повний текст постанови за посиланням:

<https://tinyurl.com/2p9as27s>

Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2023 р. №547

Про внесення змін до Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Повний текст постанови за посиланням:

<https://tinyurl.com/t9f8k2uk>

Постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2023 р. №538

Про утворення Координаційного центру з розвитку сімейного виховання та догляду дітей.

Повний текст постанови за посиланням:

<https://tinyurl.com/mr3cwx96>

Постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. №368

Про вихід з Угоди про гарантії прав громадян у галузі виплати соціальної допомоги, компенсаційних виплат сім'ям з дітьми та аліментів.

Повний текст постанови за посиланням:

<https://tinyurl.com/5n6d9skz>

Постанова Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2023 р. №339

Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України.

Повний текст постанови за посиланням:

<https://tinyurl.com/48e96xwe>

1.2. Законопроекти

Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії насильству стосовно дітей

Номер, дата реєстрації: 9400 від 19.06.2023

Метою і завданнями проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії насильству стосовно дітей» є протидія, попередження та захист від булінгу (цькування) дітей та інших учасників колективів, де з метою навчання, тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо перебувають діти.

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://tinyurl.com/23fi4c7k>

Проект Закону про внесення змін до статті 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо усунення законодавчого недоліку (прогалини) відносно адміністративної відповідальності батьків або осіб, які їх замінюють, за ухилення від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання малолітніх дітей

Номер, дата реєстрації: 9390 від 15.06.2023.

Законопроект розроблений для вирішення проблеми законодавчих підстав притягнення батьків або осіб, які їх замінюють, до адміністративної відповідальності за ухилення ними від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання дітей у віці до 14 років.

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://tinyurl.com/e75jkkfad>

Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми

Номер, дата реєстрації: 6393-д від 09.06.2023.

З пояснювальної записки:

«Метою законопроекту є захист від булінгу (цькування) дітей та інших учасників колективів, де з метою навчання, тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо перебувають діти, а також удосконалення існуючих норм законодавства щодо протидії такому виду насильства як булінг (цькування), що найчастіше охоплюється поняттям жорстокого поводження з дитиною».

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://tinyurl.com/2p9bkkyz>

Проект Закону про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо спрощення механізму отримання спадщини у разі відсутності інших спадкоємців за заповітом і за законом та відмови нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину

Номер, дата реєстрації: 9326 від 26.05.2023.

Проект Закону розроблено з метою спрощення механізму розгляду в судовому порядку справ отримання спадщини у разі відсутності інших спадкоємців за заповітом і за законом та відмови нотаріуса у виданні свідоцтва про право на спадщину.

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://tinyurl.com/44rcmnsww>

Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» про підвищення ефективності прийняття рішень, направлених на забезпечення захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Номер, дата реєстрації: 9324 від 25.05.2023.

Законопроект спрямований на підвищення ефективності прийняття рішень, направлених на забезпечення захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з огляду на необхідність забезпечення інтересів дитини.

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://tinyurl.com/422wz5r8>

Проект Закону про внесення змін до статті 127 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за залучення дітей до порушення правил дорожнього руху

Номер, дата реєстрації: 9289 від 11.05.2023.

Основним завданням цього законопроекту є забезпечення підвищення безпеки дорожнього руху, виконання заходів, направлених на охорону дитинства, гарантованих Конституцією України.

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://tinyurl.com/4fkmsppk>

Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку прийняття спадщини

Номер, дата реєстрації: 9288 від 11.05.2023.

Проект розроблено з метою забезпечення захисту майнових та особистих немайнових прав спадкоємців і врегулювання особливостей спадкування у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації.

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://tinyurl.com/369uax9n>

Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей використання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами

Номер, дата реєстрації: 9271 від 04.05.2023.

Метою проекту Закону є удосконалення механізму правового регулювання використання жінками відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а саме розширення прав жінок щодо гнучкого використання вказаного виду відпустки до та після пологів.

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://tinyurl.com/dzfktdk>

Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа в галузі освіти

Номер, дата реєстрації: 9231 від 21.04.2023.

Метою законопроекту є підвищення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа в галузі освіти шляхом надання їм права на першочергове зарахування до закладів професійної (професійнотехнічної), фахової передвищої, вищої освіти.

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://tinyurl.com/bdfwstz6>

Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо засад обов'язкової евакуації дітей

Номер, дата реєстрації: 9207 від 14.04.2023.

З пояснювальної записки:

«Метою законопроекту є визначення правових засад обов'язкової евакуації дітей в умовах воєнного стану. Завданнями закону є встановлення кола суб'єктів, на яких він буде поширюватися, повноважень військового командування та органів публічної влади з проведення евакуації дітей, засад гарантування прав дітей в умовах обов'язкової евакуації».

Посилання для ознайомлення із законопроектом: <https://tinyurl.com/4j53tdx9>

II. СУДОВА ПРАКТИКА

2.1. Практика Верховного Суду

2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя

Постанова Великої палати Верховного Суду від 12.04.2023 у справі №511/2303/19

У разі неможливості поділу незакінченого будівництвом будинку суд може визнати право за сторонами спору на будівельні матеріали і конструктивні елементи будинку або з урахуванням конкретних обставин залишити його одній зі сторін, а іншій присудити компенсацію. Визнаючи при цьому право власності на матеріали чи обладнання, суд у своєму рішенні має зазначити (назвати) ці матеріали чи обладнання.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом, у якому зазначала, що у період шлюбу, а саме 11 серпня 2005 року, сторони придбали житловий будинок, загальною площею 69,4 кв. м, який зареєстрували за відповідачем. Вказувала, що вони за спільні кошти без відповідного дозволу на виконання будівельних робіт і без прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта у період з 2005 року по 2015 рік здійснили самочинне будівництво, збільшивши загальну площу придбаного будинку до 120 кв. м.

З урахуванням зазначеного, а також змін до позовних вимог позивач просила суд: 1) визнати будинок (літ. «А») загальною площею 57,5 кв. м, господарські будівлі і споруди спільною сумісною власністю подружжя; 2) провести поділ вказаного майна відповідно до висновку судової експертизи, виділивши їй 52/100 частини нерухомого майна, присудити на користь відповідача компенсацію за зменшення його частки; 3) перерозподілити ідеальні частки у праві власності на нерухоме майно, право власності на 52/100 частини нерухомого майна визнати за нею; 4) витрати з переобладнання житлового будинку розподілити в рівних частках між сторонами; 5) припинити право власності відповідача на 52/100 частини земельної ділянки; 6) визнати за нею право власності на 52/100 частини земельної ділянки; провести поділ у натурі земельної ділянки.

Відповідач проти задоволення позову заперечував, посилався на те, що право власності на земельну ділянку він зареєстрував після розірвання шлюбу, а також на те, що будинок належить до категорії самочинно збудованих і може підлягати поділу лише після введення його в експлуатацію.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено. Судове рішення мотивоване тим, що самочинно збудоване нерухоме майно не є об'єктом права власності, а тому не може бути предметом поділу (виділу) згідно з вимогами статей 364, 367 ЦК України. Не підлягають поділу (виділу) об'єкти нерухомого майна, до складу яких входять самочинно збудовані (реконструйовані, переплановані) об'єкти нерухомого майна.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача задоволено частково. Рішення суду першої інстанції змінено, викладено мотивувальну частину рішення у редакції цієї постанови, в іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що суд першої інстанції зробив правильний висновок про те, що самочинно збудоване нерухоме майно не є об'єктом права власності, а тому не може бути предметом поділу (виділу). Не можуть бути підставою скасування рішення суду доводи апеляційної скарги про те, що допускається окремий режим для визнання права власності на будинок без врахування добудов, оскільки з часу здійснення відповідних будівельних робіт зі створення об'єкта реконструйований об'єкт зазнає змін і не може обліковуватися окремо.

Вимоги про одночасне визнання права власності на будинок у статусі до будівництва та на будівельні матеріали як окремий об'єкт задоволенню не підлягають.

Водночас суд апеляційної інстанції зазначив, що судом першої інстанції не були вирішені позовні вимоги про визнання земельної ділянки спільним майном подружжя. Ці вимоги задоволенню не підлягають, оскільки у позовних вимогах про визнання права власності на будинок відмовлено, а вимоги про визнання права власності на земельну ділянку є похідними.

3. Позиція Верховного суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд своєю ухвалою передав справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, вбачаючи підстави для відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України.

Набуття права власності на об'єкти незавершеного будівництва визначено у статті 331 ЦК України. За змістом частини другої цієї статті право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації. До завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

ЦК України у частині першій статті 376 ЦК України визначає поняття самочинного будівництва. Житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи, чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

Особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього (частина друга зазначеної статті).

Інструкція щодо проведення поділу, виділу та розрахунку часток об'єктів нерухомого майна, затверджена наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 18 червня 2007 року №55, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 06 липня 2007 року за №774/14041, визначає порядок проведення робіт з поділу, виділу та розрахунку часток житлових будинків, будівель, споруд, іншого нерухомого майна, крім земельних ділянок, та застосовується суб'єктами господарювання, які здійснюють технічну інвентаризацію об'єктів нерухомого майна при підготовленні проектних документів щодо можливості проведення робіт з поділу, виділу та розрахунку часток об'єктів нерухомого майна.

Згідно з пунктом 2.3 зазначеної Інструкції не підлягають поділу об'єкти нерухомого майна, до складу яких входять самостійно збудовані (реконструйовані, переплановані) об'єкти нерухомого майна. Питання щодо поділу об'єктів нерухомого майна може розглядатися лише після визнання права власності на них відповідно до закону.

6 Висновок про те, що самостійно збудоване нерухоме майно не є об'єктом права власності, а тому не може бути предметом поділу, зробив і Верховний Суд України у постановках від 04 грудня 2013 року у справі №6-130цс13 та від 30 вересня 2015 року у справі №6-286цс15, а також Верховний Суд у складі Касаційного цивільного суду у постановках від 06 березня 2019 року у справі №361/4685/17 (провадження №61-44133св18), від 15 квітня 2020 року у справі №307/3957/14-ц (провадження №61-43540св18), від 03 червня 2020 року у справі №722/1882/16-ц (провадження №61-39287св18), від 16 березня 2021 року у справі №562/542/19 (провадження №61-14468св20), від 15 листопада 2021 року у справі №279/790/18 (провадження №61-5368св20), від 17 листопада 2021 року у справі №182/4522/19 (провадження №61-19065св20), від 16 лютого 2022 року у справі №495/6053/19 (провадження №61-1694св21), від 09 березня 2023 року у справі №127/28862/21 (провадження №61-9283св22) та ін.

Послідовна і судова практика Великої Палати Верховного Суду стосовно висновку про те, що особа не набуває права власності на самостійне будівництво (постанови від 23 червня 2020 року у справі №680/214/16 (провадження №14-445цс16) та від 14 вересня 2021 року у справі №359/5719/17 (провадження №14-8цс21)).

За змістом зазначених норм матеріального права до прийняття новоствореного нерухомого майна до експлуатації та його державної реєстрації право власності на це новостворене нерухоме майно як об'єкт цивільного обороту не виникає, у такому випадку особа є власником лише матеріалів, обладнання, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

У разі неможливості поділу незакінченого будівництвом будинку суд може визнати право за сторонами спору на будівельні матеріали і конструктивні елементи будинку або з урахуванням конкретних обставин залишити його одній зі сторін, а іншій присудити компенсацію.

Визнаючи при цьому право власності на матеріали чи обладнання, суд у своєму рішенні має зазначити (назвати) ці матеріали чи обладнання.

Аналогічні висновки зробив Верховний Суд України у постановках від 18 листопада 2015 року у справі №6-388цс15, від 27 травня 2015 року у справі №6-159цс15 та від 16 грудня 2015 року у справі №6-2710цс15, тому підстав для відступу від таких висновків немає.

У зв'язку із вказаним Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку Верховного Суду України, висловленого у постанові від 07 вересня 2016 року у справі №6-47цс16, про те, що оскільки спірний об'єкт незавершеного будівництва збудований за час шлюбу за спільні кошти подружжя та є об'єктом спільної сумісної власності подружжя; будівництво його закінчено й він фактично експлуатується за своїм функціональним призначенням, але не приймається до експлуатації і право власності на нього не оформлюється з вини відповідача; позивачка позбавлена можливості здійснити вказані дії, що перешкоджає їй реалізувати своє право на поділ набутого за час шлюбу зазначеного майна, є підстави для визнання за позивачкою права на частину спірного об'єкта незавершеного будівництва.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://tinyurl.com/4rdyitud>.

Постанова Верховного Суду від 18.05.2023 у справі №344/5528/22

Набуття майна за час шлюбу створює презумпцію права спільної сумісної власності майна подружжя, яка не потребує доказування і встановлення інших обставин, крім набуття майна за час шлюбу, та існує поки не спростована.

У разі коли презумпцію права спільної сумісної власності майна подружжя не спростовано за відсутності належних доказів того, що майно придбане за особисті кошти одного з подружжя, таке майно вважається спільною сумісною власністю та підлягає поділу, при цьому частки чоловіка та дружини у майні є рівними.

Саме собою посилення на те, що договір купівлі-продажу квартири, належної на праві особистої власності позивачу, був укладений в один день із договором, на підставі якого відповідач набула право власності на спірну квартиру, не є достатнім фактом сплати позивачем особистих коштів за придбану у шлюбі квартиру.

1. Обставини справи

Позивач подав позовну заяву до суду, у якій просив визнати спільною сумісною власністю сторін однокімнатну квартиру; відступити від рівності часток подружжя і в порядку поділу спільного майна подружжя визнати за ним право власності на 84/100 частини спірної квартири.

На обґрунтування позовних вимог позивач вказав, що за час перебування у шлюбі сторони набули нерухоме майно, яке поділити в добровільному порядку не можуть. Зокрема, сторони зареєстрували за собою право власності по ½ частини на чотирикімнатну квартиру. Також між товариством і відповідачем укладено договір купівлі-продажу, за умовами якого відповідач набула у власність однокімнатну квартиру, загальною площею 38,6 кв. м, за 185 553,00 грн, які були сплачені одним платежем у день укладення договору. Право власності на цю квартиру було зареєстроване на ім'я відповідачки.

Проте грошові кошти для купівлі квартири були отримані позивачем від продажу квартири, яка належала йому на підставі договору дарування.

Після укладання позивачем договору купівлі-продажу особистої квартири відповідач уклала договір купівлі-продажу спірної квартири, що підтверджує часткову оплату вартості спірної квартири за рахунок особистих коштів позивача.

Оскільки спірна квартира придбана за 185 553,00 грн і за її придбання сплачено з особистих коштів позивача 126 000,00 грн, отриманих від продажу належної йому квартири, то частка відповідачки у цій квартирі становить 29 776,50 грн, що відповідає 16/100 частинам, а частина спірної квартири, що належить позивачу, становить 155 776,50 грн, що відповідає 84/100 частинам спірної квартири.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції позов позивача задовольнив частково, а саме в порядку поділу спільного майна подружжя визнав за позивачем право власності на ½ частини однокімнатної квартири.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що належних доказів про наявність підстав для відступлення від засад рівності часток подружжя сторони не надали, тому спірне майно підлягає поділу з огляду на правила рівності часток подружжя в спільному майні по 1/2 частини.

Апеляційний суд залишив апеляційну скаргу позивача без задоволення, а рішення суду першої інстанції – без змін.

3. Позиція Верховного суду та нормативно-правове обґрунтування

Статтю 60 СК України встановлено презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Разом з тим зазначена презумпція може бути спростована й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, хто її спростовує.

Відповідний правовий висновок викладено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 11 квітня 2019 року у справі №339/116/16-ц (провадження №61-15462св18).

Згідно зі статтями 69, 70 СК України дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу. У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Згідно з пунктом 3 частини першої статті 57 СК України особою приватною власністю дружини, чоловіка є: майно, набуто нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Отже, набуття майна за час шлюбу створює презумпцію права спільної сумісної власності майна подружжя, яка не потребує доказування і встановлення інших обставин, крім набуття майна за час шлюбу, та існує поки не спростована. У разі коли презумпцію права спільної сумісної власності майна подружжя не спростовано за відсутності належних доказів того, що майно придбане за особисті кошти одного з подружжя, таке майно вважається спільною сумісною власністю та підлягає поділу, при цьому частки чоловіка та дружини у майні є рівними.

Враховуючи наведене, Верховний Суд вказав, що саме собою посилання на те, що договір купівлі-продажу квартири, належної на праві особистої власності позивачу, був укладений в один день із договором, на підставі якого відповідач набула право власності на спірну квартиру, не є достатнім фактом сплати позивачем особистих коштів за придбану у шлюбі квартиру.

На підставі викладеного Верховний Суд дійшов висновку про те, що, ухвалюючи оскаржені рішення, суди на підставі належним чином оцінених доказів, поданих сторонами, з урахуванням встановлених обставин і вимог зробили правильні висновки, що спірні квартири подружжя набуло під час перебування у шлюбі, а тому вони є їхнім спільним майном і підлягають поділу між ними в рівних частинах, оскільки презумпція спільності права власності подружжя на квартиру позивачем не спростована, адже він не надав належних і допустимих доказів сплати частини вартості спірної квартири власними коштами, отриманими від продажу квартири, що належала йому на праві особистої власності.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://tinyurl.com/25jepz3r>.

Постанова Верховного Суду від 24.05.2023 у справі №595/180/22

Власником приватизованого житла стає особа, яка в установленому законом порядку взяла участь у його приватизації. Практика застосування норм матеріального права при визнанні особою приватною власністю дружини, чоловіка житла, набутого за час шлюбу, внаслідок його приватизації відповідно до Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» є усталеною.

Винятком із цього правила щодо особистої приватної власності приватизованого майна був період часу з 08 лютого 2011 року до 12 червня 2012 року включно (період дії змін до статті 57 СК України).

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом, у якому просила визнати за нею право власності на ½ частини квартири.

На обґрунтування заявлених вимог позивач зазначала, що вона перебувала з відповідачем у зареєстрованому шлюбі. У період шлюбу сторони набули у власність квартиру, загальною площею 182,8 кв. м. Оскільки ця квартира набута під час перебування сторін у шлюбі, на неї поширюється режим спільної сумісної власності подружжя. Проте згідно з витягом про реєстрацію права власності на нерухоме майно, свідоцтвом про права власності на нерухоме майно відповідач вказаний як єдиний власник квартири і вважає нерухомість лише своєю особою приватною власністю, тому захистити своє право власності на майно позивачка може лише в судовому порядку.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції відмовив позивачу в задоволенні її позову.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що спірна квартира набута відповідачем у порядку приватизації, тому є його особою власністю та поділу не підлягає.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано, винесено нове рішення, яким позов задоволено, а саме визнано за позивачем право власності на ½ частини квартири.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що доказів набуття відповідачем права власності на спірну квартиру в порядку приватизації не надано, тому ця квартира є об'єктом спільної сумісної власності подружжя та підлягає поділу між сторонами в рівних частинах.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідно до частини першої статті 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Разом з тим відповідно до статей 1, 2 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» приватизація державного житлового фонду – це відчуження квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках, призначених для проживання сімей та одиноких осіб, кімнат у квартирах та одноквартирних будинках, де мешкають два і більше наймачів, та належних до них господарських споруд і приміщень (підвалів, сараїв і т. ін.) державного житлового фонду на користь громадян України. До об'єктів приватизації належать, зокрема, квартири багатоквартирних будинків, які використовуються громадянами на умовах найму.

Приватизація здійснюється шляхом, зокрема, безоплатної передачі громадянам квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках з розрахунку санітарної норми 21 квадратний метр загальної площі на наймача і кожного члена його сім'ї та додатково 10 квадратних метрів на сім'ю (стаття 3 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»).

За змістом наведених норм власником приватизованого житла стає особа(и), яка(і) в установленому законом порядку взяла(и) участь у його приватизації.

Практика застосування норм матеріального права при визнанні особистою приватною власністю дружини, чоловіка житла, набутого за час шлюбу, внаслідок його приватизації відповідно до Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» є усталеною.

Винятком із цього правила щодо особистої приватної власності приватизованого майна був період часу з 08 лютого 2011 року до 12 червня 2012 року включно (період дії змін до статті 57 СК України).

Оскільки спірна квартира набута відповідачем 22 грудня 2008 року, то в разі встановлення підстави набуття у власність – її приватизація, ця квартира буде вважатися особистою приватною власністю відповідача.

Отже, правовим питанням, яке мав би вирішити суд апеляційної інстанції, є встановлення підстави набуття у власність цієї квартири, зокрема в порядку приватизації державного житлового фонду, або з інших підстав, без чого неможливо дійти обґрунтованого висновку щодо правового статусу квартири як спільно набутої чи особистої власності.

Таким чином, Верховний Суд направив справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, зважаючи на те, що суд не встановив фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи – а саме підстави набуття спірного майна у власність.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://tinyurl.com/mr27jus7>

Постанова Верховного Суду від 21.06.2023 у справі №654/3751/18

При вирішенні спору про поділ майна між подружжям, необхідно встановити не лише обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення ведення спільного господарства, з'ясувати джерело і час придбання, його вартість та виходити з презумпції рівності часток, а й враховувати інші істотні обставини, що мають значення для справи, зокрема можливість реального поділу майна з виділенням кожному з подружжя окремих видів (об'єктів) майна, можливість спільного користування певним видом майна у разі визначення ідеальних часток у цьому майні та спільного користування неподільною річчю, а також чи був визначений сторонами певний порядок користування спірним майном, матеріальне становище співвласників щодо можливості сплати грошової компенсації при перевищенні вартості частки, що підлягає виділу іншому з подружжя, тощо.

1. Обставини справи

Позивач звернулася з позовом до відповідача про поділ майна подружжя.

Позов мотивований тим, що за час шлюбу набуто таке майно:

– житловий будинок, загальною площею 42,7 кв. м. Відповідно до висновку про оцінку ринкова вартість зазначеного будинку з надвірними будівлями та спорудами становила 342 796,00 грн, а земельної ділянки – 203 400,00 грн;

– автомобіль HYUNDAI i30. Середньоринкова вартість зазначеного автомобіля становить 251 179,50 грн;

– грошові кошти, які містяться на депозитному банківському рахунку у розмірі 52 840 дол. США, та які були зняті відповідачем у період з березня по травень 2018 року, а також залишок на рахунок у розмірі 29 783,87 дол. США.

З урахуванням уточнених позовних вимог позивач просила:

– виділити їй у власність автомобіль HYUNDAI i30 вартістю 251 179,50 грн;

– залишити у власності відповідача житловий будинок загальною площею 42,7 кв. м та земельну ділянку, на якій розташований будинок вартістю 546 196,00 грн (згідно з оцінкою);

– стягнути з відповідача 295 017, 00 грн як грошову компенсацію вартості належної їй частки за житловий будинок і земельну ділянку;

– визнати право власності на ½ частки грошових коштів, які перебувають на розрахунковому рахунку у загальному розмірі 41 310,00 дол. США, що у гривневому еквіваленті становить 1 121 566,00 гривні.

Відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом про поділ майна подружжя.

Зустрічний позов мотивований тим, що під час офіційного перебування у шлюбі подружжям, крім зазначеного у первісному позові позивача майна, придбано у спільну власність речі загального вжитку на загальну суму 630 300,00 гривні.

На думку відповідача, автомобіль HYUNDAI i30 слід визнати його особистою власністю, оскільки зазначений автомобіль йому подаровано на день народження позивачем.

Позивач займається підприємницькою діяльністю. Кошти на бізнес вона отримала від відповідача під час шлюбу. Зокрема, на відкриття магазину з продажу тканин і закупівлю товару позивачем витрачено кошти подружжя на загальну суму 1 268 270 гривні.

Крім того, кошти у розмірі 1 057 692 грн, які вона знімала за довіреністю (у період із серпня 2016 року по березень 2017 року) з особистого рахунку відповідача витрачалися позивачем виключно на закупівлю товару для зазначеного магазину. З огляду на те, що з червня 2017 року подружжя фактично припинило спільно проживати, а відтак і вести спільне господарство, відповідач вважає, що необхідно прийняти до розподілу подружжя лише грошові кошти на рахунках станом на 17 червня 2017 року. Згідно з випискою з рахунку залишок коштів на рахунках становить 13 220 дол. США, що еквівалентно 253 612 гривням.

Також відповідач видав довіреність на ім'я позивача на право розпорядження його майном під час його перебування у морі. Позивач під час перебування відповідача за межами України (у морі) та вже не перебуваючи з ним у фактичних подружніх стосунках, проти волі відповідача уклала зі своєю матір'ю договір купівлі-продажу належних йому 2/5 частки житлового будинку. Кошти за зазначеним договором він не отримав. Надалі матір позивача подарувала зазначене майно дочці відповідача. Крім того, відповідач здійснив за власні кошти ремонт придбаного матір'ю позивача будинку на загальну суму 202 000 гривень.

З урахуванням збільшених позовних вимог відповідач просив поділити майно подружжя так:

– визнати за відповідачем право власності на: 1) майно подружжя на суму 120 200 гривень; 2) автомобіль HYUNDAI i30, реєстраційний номер НОМЕР_1, 2013 року випуску; 3) житловий будинок загальною площею 42,7 кв. м вартістю 342 796 гривень та земельну ділянку вартістю 203 400 грн.; 4) ½ частки права власності на кошти, які містилися на розрахункових рахунках відповідача станом на 01 липня 2017 року; 5) ½ частки придбаного товару (майна) у бізнесі колишньої дружини фізичної особи – підприємця на суму 1 162 981 грн; 6) частки житлового будинку;

– визнати за позивачем право власності на: 1) майно подружжя на загальну суму 510 100 грн; 2) ½ частки придбаного товару (майна) у бізнесі позивача на суму 1 162 981 грн; 3) ½ права власності на кошти, які містилися на належних відповідачу розрахункових рахунках станом на 01 липня 2017 року; 4) 1/5 частки житлового будинку;

– стягнути з позивача на його користь 1 185 833 грн як грошову компенсацію з метою приведення часток сторін з огляду на презумпцію рівності часток.

Також відповідач подав позов до позивача, її матері та доньки про визнання договору купівлі-продажу частини будинку та договору дарування недійсними, відповідно до якого з урахуванням заяви про збільшення позовних вимог просив суд:

– визнати недійсним договір дарування від 08 листопада 2017 року, який укладений між матір'ю позивача та донькою позивача;

– виключити запис із реєстру прав власності на нерухоме майно в частині договору купівлі-продажу від 11 вересня 2017 року 2/5 частки житлового будинку, який укладений між позивачем та її матір'ю;

– виключити запис із реєстру прав власності на нерухоме майно в частині договору дарування від 08 листопада 2017 року, укладений між матір'ю позивача та донькою позивача.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позовні вимоги позивача та зустрічні позовні вимоги відповідача про поділ майна подружжя задоволено частково. Визнано за позивачем право власності на ½ частки автомобіля HYUNDAI i30. Визнано за позивачем право власності на ½ частки будинку та земельну ділянку. Визнано за відповідачем право власності на ½ частки будинку та земельну ділянку. Стягнуто з відповідача на користь позивача ½ частки грошових коштів з банківського рахунку у сумі 14 891 дол. США, що в еквіваленті до української гривні на день розгляду справи становить 406 996 гривень. Зобов'язано позивача передати відповідачу побутові речі згідно з переліком.

Стягнуто з відповідача на користь позивача ½ частки вартості побутового майна, переданого відповідачу у розмірі 25 650 гривень.

В іншій частині заявлених позовних вимог позивача та зустрічних позовних вимог відповідача відмовлено.

У задоволенні позовних вимог відповідача до позивача, її матері та доньки про визнання договору купівлі-продажу та договору дарування недійсними відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано так:

– договір купівлі-продажу від 11 вересня 2017 року 2/5 часток житлового будинку укладений позивачем відповідно до вимог чинного законодавства. Відповідач не довів, що позивач діяла всупереч його інтересам, на представництво яких він її уповноважив. Отже, відсутні підстави для визнання договору купівлі-продажу частини житлового будинку недійсними, а тому цей будинок не входить до об'єктів спільної сумісної власності подружжя під час поділу майна та визначення його часток;

– щодо поділу придбаного позивачем товару для бізнесу на загальну суму 2 325 963 гривні понесених витрат на ремонт та облаштування будинку, придбаного матір'ю позивача, вказані вимоги задоволенню не підлягають, оскільки на підтвердження заявлених вимог не надано жодних доказів;

– щодо визнання автомобіля особистою власністю відповідача як такого, що був отриманий у дар від дружини на день народження. Відповідачем не було надано належних і допустимих доказів на підтвердження вказаної обставини, не надано доказів того, що позивач подарувала вказаний автомобіль саме за особисті кошти, а не за спільні кошти подружжя, тому вимога відповідача не може бути задоволена;

– часток кожного з подружжя, оскільки позивач бажає залишити його у своїй власності, а відповідач бажає залишити автомобіль собі і не згоден на компенсацію вартості своєї частки, при цьому жодна зі сторін не внесла суму компенсації на депозитний рахунок суду і не згодна на компенсацію вартості вказаного майна, тому суд визначив право власності на ідеальні частки в цьому майні за кожною зі сторін і залишив майно у спільній частковій власності;

– щодо поділу будинку та земельної ділянки, то кожна зі сторін провела оцінку спірного майна, але різниця вартості вказаного об'єкта відповідно до наданих висновків дуже суттєва. При цьому позивач бажала залишити це майно у власності відповідача з виплатою їй компенсації ½ частки вартості відповідно до оцінки майна, наданої нею під час звернення з позовом.

Відповідач також хотів залишити це майно собі з виплатою компенсації відповідно до вартості, визначеної експертом. Але, бажаючи залишити майно собі, відповідач не вніс на депозитний рахунок суду суму компенсації вартості ½ частки, належної позивачу.

Крім того, сторони не дійшли згоди щодо вартості спірного майна, провівши експертні оцінки й отримавши різну оціночну вартість будинку та земельної ділянки, а відповідно не дійшли згоди щодо вартості грошової компенсації. При цьому сторонами не ставилося питання щодо можливості поділу вказаного майна в натурі. Тому суд першої інстанції визнав ідеальні частки в цьому майні без його реального поділу, визнавши право власності на ½ частки у спільному майні за кожною зі сторін спору;

– щодо поділу грошових коштів на депозитному рахунку відповідача. Відповідач стверджував, що поділу підлягає сума, яка містилася на рахунках станом на 17 червня 2017 року, оскільки саме в цей період він фактично припинив шлюбні відносини з позивачем. Позивач зі свого боку не погодилася із цим твердженням і зазначила, що проживати разом з відповідачем вони припинили у березні 2018 року, у зв'язку із чим у квітні 2018 року була подана заява про розірвання шлюбу. Як свідчить інформація, надана банком, грошові кошти були зняті з рахунку у березні та квітні 2018 року. Суд першої інстанції відхилив доводи відповідача щодо припинення спільного проживання з позивачем з 17 червня 2017 року, а також доводи позивача щодо припинення шлюбних відносин у квітні 2018 року, оскільки сторонами не встановлювався режим окремого проживання у вказані періоди, а інших належних і допустимих доказів сторонами надано не було.

Враховуючи, що сторони не дійшли згоди щодо часу фактичного припинення шлюбних відносин, а належних доказів на підтвердження або спростування позиції кожною зі сторін не надано, суд першої інстанції визнав час припинення шлюбних відносин із дати винесення судом рішення про розірвання шлюбу – 21 вересня 2018 року.

Суд першої інстанції зробив висновок, що поділу підлягає сума залишку на вказаному рахунку в ідеальних частках по ½ частки на кожного з подружжя. Сума, яка підлягає стягненню на користь позивача, становить 14 981 дол. США.

Позивач у відзиві та судових дебатах частково визнала вимоги відповідача щодо наявності у неї побутового майна, яке вона згодна повернути йому.

При цьому вона не визначила вартість вказаного майна і тим самим погодилася на вартість, запропоновану відповідачем.

За таких обставин суд першої інстанції передав вказане майно відповідачу, стягнувши з нього на користь позивача ½ частки вартості вказаного майна з урахуванням запропонованої ним вартості, що становить 28 150 гривень.

В іншій частині заявлених позовних вимог відповідача щодо поділу побутового майна суд першої інстанції відмовив, оскільки докази його придбання, наявності, належності, вартості та відповідної оцінки відповідачем суду не надано.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано в частині стягнення з відповідача на користь позивача ½ частки грошових коштів з банківського рахунку у розмірі 14 891 дол. США та змінено, зазначену суму на 6 190 дол. США. В іншій частині рішення суду залишено без змін.

Змінюючи частково рішення суду першої інстанції, суд апеляційної інстанції виходить з того, що при визначенні розміру грошових коштів суд першої інстанції послався на наявну в матеріалах справи довідку банку, згідно з якою залишок грошових коштів на рахунку становив 29 783,87 дол. США (станом на 18 грудня 2018 року).

Оскільки за обставинами справи встановлено час припинення шлюбних відносин між сторонами з 21 вересня 2018 року, суд апеляційної інстанції зробив висновок, що розмір грошових коштів на рахунку, які підлягають поділу між подружжям, необхідно визначати саме станом на 21 вересня 2018 року (дата винесення рішення про розірвання шлюбу).

Згідно з наданою суду апеляційної інстанції випискою банку від 09 листопада 2021 року залишок коштів на рахунку клієнта станом на 30 вересня 2018 року становив 12 380,80 дол. США. Суд апеляційної інстанції зробив висновок, що ця сума грошових коштів, яка містилася у банку на момент винесення рішення про розірвання шлюбу, має підлягати поділу між подружжям в ідеальних частках по ½ частки кожному та стягненню її ½ частки з відповідача, на якого відкрито рахунок у банку, на користь позивача, яка на час розірвання шлюбу не мала права розпоряджатися грошовими коштами на його рахунку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Якщо майно придбано під час шлюбу, то реєстрація прав на нього (транспортний засіб, житловий будинок чи іншу нерухомість) лише на ім'я одного з подружжя не спростовує презумпцію належності його до спільної сумісної власності подружжя.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 червня 2022 року у справі №640/1183/18 (провадження №61-16708св21) зазначено, що «системний аналіз статей 57, 60 та 61 СК України дозволяє дійти висновку про те, що майно фізичної особи-підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між кожним з подружжя з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення правового режиму спільного сумісного майна подружжя та способів поділу його між кожним з подружжя. Майно ФОП, яке використовується для її господарської діяльності, вважається спільним майном подружжя, як і інше майно, набуте в період шлюбу, за умови, що воно придбане за рахунок належних подружжю коштів та використовується в інтересах сім'ї».

Відповідно до статті 12 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності.

Водночас при вирішенні спору про поділ майна між подружжям, необхідно встановити не лише обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення ведення спільного господарства, з'ясувати джерело і час придбання, його вартість та виходити з презумпції рівності часток, а й інші істотні обставини, що мають значення для справи, зокрема можливість реального поділу майна з виділенням кожному з подружжя окремих видів (об'єктів) майна, можливість спільного користування певним видом майна у разі визначення ідеальних часток у цьому майні та спільного користування неподільною річчю, а також чи був визначений сторонами певний порядок користування спірним майном, матеріальне становище співвласників щодо можливості сплати грошової компенсації при перевищенні вартості частки, що підлягає виділу іншому з подружжя тощо.

Здійснюючи поділ майна подружжя без його реального поділу, апеляційний суд не звернув уваги на зміст позовних вимог і позивача, і відповідача, які, звертаючись до суду з позовами, просили провести реальний поділ майна, та не врахував, що сутність поділу полягає саме в тому, щоб кожному з подружжя присудити в особисту власність конкретні речі.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 08 лютого 2022 року у справі №209/3085/20 (провадження №14-182цс21) зазначено, що «Велика Палата Верховного Суду зауважує, що приписи частин четвертої та п'ятої статті 71 СК України і статті 365 ЦК України з урахуванням принципу розумності (пункт б частини першої статті 3 ЦК України) треба розуміти так: (а) правила про необхідність попереднього внесення коштів на депозитний рахунок суду стосуються тих випадків, коли позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) згідно зі статтею 365 ЦК України заявив вимогу про припинення права відповідача на частку у спільній власності (такі кошти забезпечують отримання відповідачем грошової компенсації); (б) якщо позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) таку вимогу не заявив (а вимагає, наприклад, поділити неподільну річ шляхом виділення її у власність відповідача та стягнення з нього грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на цю річ), то підстави для внесення ним відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду відсутні».

Інакше кажучи, вимога позивача про стягнення з відповідача грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на майно подружжя не породжує обов'язку відповідача попередньо внести відповідну суму на депозитний рахунок суду (див. висновок, сформульований у постанові Верховного Суду від 13 червня 2018 року у справі №299/2587/15-ц). Підтвердження платоспроможності такого відповідача законодавство України не вимагає».

У справі, що переглядається, позивач бажала поділити майно подружжя, зокрема, так, щоб виділити відповідачу у власність житловий будинок та земельну ділянку, а їй виплатити компенсацію замість її частки у праві спільної сумісної власності на цю неподільну річ. Відповідач зі свого боку також хотів залишити це майно собі з виплатою компенсації відповідно до вартості, визначеної експертом. Суд першої інстанції не врахував цю обставину та зробив помилковий висновок, що, бажаючи залишити майно собі, відповідач повинен був внести на депозитний рахунок суду суму компенсації вартості ½ частки, належної позивачу.

У спорі, в якому особа просить суд припинити її (а не відповідача) право власності на частку у праві спільної сумісної власності подружжя на майно та виплатити грошову компенсацію вартості цієї частки, немає необхідності в отриманні згоди відповідача на таке припинення права позивача, а також у внесенні відповідачем суми компенсації на депозитний рахунок суду.

У постанові Верховного Суду від 12 жовтня 2022 року справа №757/64512/16-ц (провадження №61-12274св21) зазначено, що «головним критерієм поділу майна як об'єкта права спільної сумісної власності є припинення правовідносин спільної сумісної власності між колишніми учасниками та припинення відносин спільної власності взагалі (частина третя статті 372 ЦК України); у разі поділу кожен учасник має право одержати в натурі ту частину спільного майна, яка відповідає його частці у спільному сумісному майні».

У разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється.

Відповідно до положень частини першої статті 71 СК України майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі.

Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. При цьому суд бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення.

Тобто суд має вирішити переданий на його розгляд спір про поділ спільної сумісної власності саме тоді, коли подружжя не домовилося про порядок такого поділу. Вирішення цього спору, зокрема щодо неподільної речі, не має зумовлювати у співвласників потребу після судового рішення домовлятися про порядок поділу цього ж майна, а саме про виплату одному із них компенсації іншим співвласником і про гарантії її отримання. Якщо одна зі сторін спору довірила його вирішення суду, відповідний конфлікт треба вичерпати внаслідок ухвалення судового рішення та подальшого його виконання (пункт 27 постанови Великої Палати Верховного Суду від 08 лютого 2022 року у справі №209/3085/20 (провадження №14-182цс21))».

Отже, коли особа звернулася до суду за захистом її порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або інтересу, а суд позов задовольнив, виконання його рішення має настільки, наскільки це можливо, відновити стан позивача, який існував до порушення його права та інтересу, чи не допустити таке порушення. Судове рішення не має породжувати стан невизначеності у відносинах позивача з відповідачем і вимагати від них надалі вчинення узгоджених дій для вичерпання конфлікту.

Враховуючи, що вищевказані порушення законодавства суду першої інстанції не були враховані судом апеляційної інстанції, Верховний Суд дійшов висновку, що справа має бути передана на новий розгляд до апеляційного суду.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://tinyurl.com/mr4b7ma4>.

2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів

Постанова Верховного Суду від 19.04.2023 у справі №760/10847/20

Регулярне відвідування дітьми басейну, придбання спортивного комплексу для вправ, поїздки з дітьми до моря на відпочинок тощо, не є тими додатковими витратами, які викликані особливими обставинами у розумінні статті 185 СК України, а є витратами на утримання дітей, тобто аліментами.

1. Обставини справи

У травні 2020 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про визначення місця проживання дітей, стягнення аліментів і додаткових витрат на утримання дітей.

Позовна заява мотивована тим, що з липня 2017 року сторони проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу. За час спільного проживання у них народилося двоє дітей: ОСОБА_6 і ОСОБА_7.

Після народження дітей стосунки з відповідачем погіршилися, на час звернення з позовом до суду сторони проживають окремо, діти залишилися проживати разом з позивачкою.

Позивачка зазначала, що відповідач не надає достатньої матеріальної допомоги, яка б забезпечувала достатній рівень утримання їх спільних дітей, що є його обов'язком. На першочергові потреби дітей вона витрачає у середньому 15 – 16 тис. грн на місяць. Окрему частину її витрат складає медичне обслуговування дітей. Нею було укладено депозитні договори «Педіатричний депозит «Преміум» на обслуговування обох дітей у медичному закладі «Сіда», за якими сплачено 40 тис. грн (3330 грн на місяць).

Оскільки вона не отримує фінансової чи іншої підтримки від відповідача у вихованні й утриманні дітей, вона вимушена дбати про себе і дітей самостійно і з огляду на зайнятість на роботі вимушена звертатися до послуг нянь. Витрати на послуги професійної няні становлять 1500 грн на добу. За послуги двох нянь вона сплачує 90 тис. грн на місяць та додатково витрачає на їх харчування 3214 грн на місяць.

За оренду житлового будинку, в якому вона проживає разом з дітьми, сплачує в середньому 67428 грн на місяць.

Крім того, у листопаді 2020 року між нею та приватним закладом «Заклад дошкільної освіти комбінованого типу (ясла-садок) «Смайл АП» було укладено договори про надання тимчасових послуг з організації догляду за дитиною/дозвілля/розваг. Згідно з умовами вказаних договорів вона щомісяця здійснює оплату у розмірі 10 тис. грн за одну дитину, тобто за двох дітей вона щомісяця сплачує 20 тис. гривень.

Для підтримання чистоти за місцем проживання дітей вона користується послугами хатньої робітниці, за що сплачує 5200 грн на місяць.

Зазначені сукупні витрати, за її розрахунком, у середньому становлять 204161 грн, а тому половину їх вартості має взяти на себе батько дітей.

Нею також були понесені додаткові витрати на утримання дітей, а саме:

- регулярне відвідування дітьми басейну (3500 грн);
- придбання спортивного комплексу для вправ «Жирафчик двосекційний» (18987 грн);
- поїздка з дітьми на оздоровлення у Чорногорію (21 тис. грн + 2027,20 Євро);
- поїздка дітей на оздоровлення до Єгипту (93492 грн).

Отже, загальна сума додаткових витрат на дітей, за її розрахунком, становить 202700 грн, а тому половину цих витрат у сумі 101350 грн позивачка вказувала, що ці додаткові витрати на дітей повинен сплатити відповідач, який має таку можливість, оскільки є забезпеченою людиною, має достатній заробіток, займається підприємницькою діяльністю, володіє дорогою нерухомістю, транспортними засобами, корпоративними правами в іноземних компаніях. Проте переважна більшість його майна та майнових прав зареєстрована поза межами території України, а саме в Литовській Республіці, Республіці Білорусь, російській федерації. Крім того, відповідач в Україні (через підконтрольні йому іноземні юридичні особи) є засновником товариства з обмеженою відповідальністю «Британський офтальмологічний центр». Безпосередня причетність відповідача до вказаного товариства підтверджується його дописами у соціальних мережах і численними інтерв'ю. Згідно із загальнодоступною інформацією до активів відповідача належить медичний центр «Новий Зір», мережа офтальмологічних клінік у Республіці Білорусь і Литовській Республіці. Відповідач веде спосіб життя, що прямо підтверджує його статки та доходи, він проживає у розкішному будинку, пересувається на дорогих автомобілях, подорожує за кордон, відпочиває на дорогих курортах тощо. Доказом високого рівня життя відповідача та його статків є той факт, що він нещодавно отримав паспорт громадянина Республіки Мальта, скориставшись спеціальною програмою, яка дозволяє отримати громадянство за інвестиції, і передбачає можливість набуття громадянства у випадку внесення до спеціального фонду 650 тис. євро.

З огляду на викладене позивачка просила суд:

- визначити місце проживання дітей разом з нею;
- стягнути з відповідача на її користь аліменти на утримання дітей у розмірі 51040 грн на кожну дитину щомісяця;
- стягнути з відповідача на її користь понесені додаткові витрати на утримання дітей у розмірі 101350 гривень.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково. Визначено місце проживання малолітніх дітей разом з матір'ю. Стягнуто з відповідача на користь позивачки аліменти на утримання малолітніх дітей: у розмірі 10 тис. грн щомісяця. У решті позову відмовлено.

Визначаючи розмір аліментів на утримання дітей, суд першої інстанції виходив із того, що заявлений позивачкою розмір аліментів є значно більшим за мінімально визначений для дитини відповідного віку, необґрунтований та недоведений позивачкою, а тому має бути зменшений до 10 тис. грн щомісяця на обох дітей, тобто по 5000 грн на кожну дитину. Позивачкою не надано доказів, що відповідач у змозі сплачувати аліменти у заявленому нею розмірі. При цьому суд врахував хворобливий стан здоров'я відповідача, а також те, що на його утриманні перебуває малолітній син – ОСОБА_8, набуття відповідачем громадянства Мальти за плату не доведено, як і наявність доходів від підприємницької діяльності у Литві. Фотографії, надані позивачкою, на яких, начебто на фоні об'єктів нерухомості і престижних транспортних засобів зображений відповідач, є лише її припущеннями і не підтверджують належність їх на праві власності відповідачу.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог щодо стягнення з відповідача на користь позивачки додаткових витрат на утримання дітей, суд виходив із того, що позивачкою не доведено, що такі додаткові витрати викликані особливими обставинами у розумінні статті 185 СК України, а саме розвитком здібностей дітей, наявності хвороби, чи каліцтва тощо.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивачки задоволено частково. Рішення суду першої інстанції у частині стягнення аліментів на утримання дітей змінено. Стягнуто з відповідача на користь позивачки аліменти на утримання малолітніх дітей у розмірі 25 тис. грн щомісяця. У решті рішення суду першої інстанції залишено без змін.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Щодо стягнення аліментів на утримання дітей

Тлумачення положень статті 81, частини третьої статті 181, частини другої статті 182, статті 183 СК України свідчить про те, що законодавець ототожнює поняття «заробітку» та «доходу», передбачаючи можливість стягнення на користь дитини мінімального рекомендованого розміру аліментів з обох джерел отримання грошових коштів. Аналогічна ситуація відображена і в положеннях ЦК України, який також ототожнює поняття «заробітку» та «доходу», зокрема у відносинах щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Таким чином, законодавець гарантував можливість захисту прав і фактичного задоволення інтересів найменш захищених категорій осіб.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року №146 затверджено Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб.

Разом з тим з урахуванням системного способу тлумачення вищевказаний Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, є підзаконним нормативно-правовим актом, а тому тлумачення його положень має здійснюватися з урахуванням дійсного змісту норм закону, на розвиток і виконання якого він прийнятий (розширювальне тлумачення норм права).

Водночас положення статті 81 СК України та частини третьої статті 181 СК України вказують на необхідність визначення розміру аліментів від частки доходу платника, а не його заробітку. Звуження ж змісту норм закону за допомогою положень підзаконних нормативно-правових актів є неприпустимим.

При цьому зміст положень Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб включає до поняття «заробітку» також і виплати, які заробітною платою не є, зокрема доходи від підприємницької діяльності, кооперативів, тощо, що свідчить про більш широке тлумачення змісту поняття «заробіток», ніж виплати, які виплачуються в межах трудових правовідносин.

Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, не є вичерпним.

Збільшуючи розмір аліментів на утримання обох дітей до 25 тис. грн щомісяця, апеляційний суд правильно виходив із того, що визначений судом першої інстанції розмір аліментів у 10 тис. грн (на двох дітей) є недостатнім для утримання дітей, які мають право на достатній рівень матеріального забезпечення. Верховний Суд погодився з такими висновками апеляційного суду, оскільки зазначений розмір аліментів (25 тис. грн на обох дітей) буде відповідати найкращим інтересам дітей, а відповідач має змогу сплачувати аліменти у такому розмірі.

Наявність можливості сплачувати відповідачем аліменти на утримання позивачки у більшому розмірі позивачкою не доведено.

Посилання позивачки у касаційній скарзі на те, що діти звикли жити у комфортних умовах і при проживанні з відповідачем були забезпечені всім необхідним, а, крім того, необхідність оплати відповідачем послуг двох нянь, хатньої робітниці тощо не є підставою для скасування судового рішення, позаяк при визначенні розміру аліментів суд має виходити з умов, визначених статтею 182 СК України, на момент пред'явлення позову. Її доводи про те, що відповідач проживає у розкішному будинку, пересувається на дорогих автомобілях, подорожує за кордон, відпочиває на дорогих курортах, має бізнес в інших країнах тощо, є лише її припущеннями, а не є документальним підтвердженням наявності у нього цього майна на праві власності чи отримання від указанного бізнесу відповідного доходу.

Щодо стягнення додаткових витрат на утримання дітей

Пред'являючи позовні вимоги про стягнення з відповідача половину додаткових витрат на утримання дітей, а саме за: регулярне відвідування дітьми басейну, придбання спортивного комплексу для вправ «Жирафчик двосекційний», поїздки з дітьми до моря тощо, позивачка посилювалася на те, що зазначені додаткові витрати є тими, до яких діти звикли при проживанні з відповідачем і є для них комфортними, є розумними, обґрунтованими та необхідними для оздоровлення дітей, підтримання їхнього фізичного здоров'я і розвитку їх спортивних здібностей, зокрема, заняття плаванням, яким діти займаються з раннього дитинства.

Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про те, що позивачкою належними та допустимими доказами не доведено, що заявлені нею до стягнення додаткові витрати на утримання дітей викликані особливими обставинами, які зумовлені, зокрема, позитивними фактами, як-то наявність у дітей особливих здібностей до занять з водного спорту, атлетики чи гімнастики, а також необхідністю їх оздоровлення та відпочинку біля моря.

Регулярне відвідування дітьми басейну, придбання спортивного комплексу для вправ «Жирафчик двосекційний», поїздки з дітьми до моря на відпочинок тощо, не є тими додатковими витратами, які викликані особливими обставинами у розумінні статті 185 СК України, а є витратами на утримання дітей, тобто аліментами, які вже стягнуті з відповідача. Крім того, позивачка не довела можливість відповідача сплачувати такі витрати.

У кожній справі з подібним предметом спору суд виходить із конкретних обставин справи щодо необхідності стягнення додаткових витрат, залежно від особистих, індивідуальних особливостей дитини. Таких особистих, індивідуальних особливостей у дітей позивачкою не доведено, а судами не встановлено.

Враховуючи вищевказане, Верховний Суд дійшов висновку, що постановою апеляційного суду в частині вирішення питань про стягнення аліментів і додаткових витрат на утримання дітей є законною та обґрунтованою.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/4cdrvwd4>.

Постанова Верховного Суду від 26.04.2023 у справі №459/2988/19

Завершення повнолітньою дочкою/сином до досягнення ними 23 років навчання на певному освітньому рівні та безпосередній після цього перехід (вступ) до навчального закладу на наступний рівень освіти або безпосередній після цього перехід (вступ) до навчального закладу для здобуття освіти на наступному рівні чи за іншою спеціальністю, незалежно від того, чи відбувається це в тому самому або у різних закладах освіти, не свідчить про припинення навчання та відповідно саме собою не є підставою для припинення права на утримання (аліменти).

1. Обставини справи

У грудні 2021 року позивачка звернулася до суду зі скаргою на дії та постанову державного виконавця про закінчення виконавчого провадження.

Скарга мотивована тим, що постановою Львівського апеляційного суду від 19.05.2020 стягнуто з батька дитини на її користь аліменти на час навчання сина у розмірі 1/6 частини з усіх видів доходу боржника щомісяця, починаючи з 22.10.2019 і до закінчення сином навчання у Львівському державному університеті внутрішніх справ, але не довше ніж до досягнення ним двадцятидвохрічного віку.

05.10.2020 на виконання рішення суду про стягнення аліментів відкрито виконавче провадження.

Постановою від 25.11.2021 вказане виконавче провадження закінчено на підставі пункту 9 статті 39, статті 40 Закону України «Про виконавче провадження», а саме в результаті фактичного виконання рішення суду в повному обсязі.

Заявниця зазначала, що з такою постановою не згодна, оскільки син закінчив 4 курси бакалаврату та продовжує навчання у Львівському державному університеті внутрішніх справ, яке буде тривати до лютого 2023 року, а 23 роки йому виповниться 04.02.2023.

Вказала, що державний виконавець на час винесення спірної постанови не звертався із запитом до університету з приводу встановлення інформації, чи продовжує син навчання. Тому вважала, що рішення суду про стягнення з боржника аліментів на час навчання сина має виконуватись і надалі. На її думку, дії державного виконавця щодо передчасного закінчення виконавчого провадження є протиправними.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою суду першої інстанції скаргу задоволено. Визнано неправомірними дії державного виконавця щодо винесення постанови про закінчення виконавчого провадження, скасовано її та зобов'язано державного виконавця поновити виконавче провадження.

Ухвала суду мотивована тим, що станом на час винесення спірної постанови син сторін продовжував навчання у Львівському державному університеті внутрішніх справ і не досягнув двадцятирічного віку. Рішення суду про стягнення аліментів на час навчання не було виконане у повному обсязі. Державний виконавець не вчинив усіх необхідних дій для перевірки фактичного виконання в повному обсязі рішення згідно з виконавчим документом.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу боржника задоволено. Ухвалу суду першої інстанції скасовано та винесено нову постанову про відмову в задоволенні скарги.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що син сторін закінчив навчання 25.06.2021, а тому державний виконавець правомірно виніс постанову про закінчення виконавчого провадження. При цьому суд вказав, що в цьому випадку мав місце новий вступ 29.10.2021 на 1 курс того ж навчального закладу, що не було тією обставиною, за якою ухвалювалося рішення про стягнення аліментів.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Стягнення аліментів на утримання дитини, яка продовжує навчання, є одним зі способів захисту інтересів дитини, забезпечення одержання нею коштів, необхідних для її життєдіяльності, оскільки на період навчання вона не має самостійного заробітку та потребує матеріальної допомоги з боку батьків, які зобов'язані утримувати своїх повнолітніх дітей, що продовжують навчатися, до досягнення ними 23 років.

Згідно з пунктом 9 частини першої статті 39 Закону №1404-VIII виконавче провадження підлягає закінченню в разі фактичного виконання в повному обсязі рішення згідно з виконавчим документом (посилаючись саме на цю підставу, заявник звернувся до суду зі скаргою у цій справі).

У цій справі суди встановили, що на час винесення державним виконавцем постанови про закінчення виконавчого провадження з підстав, передбачених пунктом 9 частини першої статті 39 Закону України «Про виконавче провадження», син є таким, що продовжує навчання, а тому у державного виконавця не було підстав для винесення постанови про закінчення виконавчого провадження у зв'язку з виконанням рішення суду.

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10.04.2023 у справі №752/20152/16-ц (провадження №61-19405сво21) зроблено висновок про те, що аналіз змісту частини другої статті 199 СК України дає підстави для висновку, що законодавець не передбачив такої можливості, як зупинення нарахування аліментів, переривання сплати аліментів у певні періоди, зокрема, коли повнолітня дитина безпосередньо не бере участі в освітньому процесі, а також звільнення платника аліментів від сплати аліментів на утримання повнолітньої дитини у зв'язку з продовженням нею навчання в період канікул, переходу на навчання на інший освітній рівень або до іншого навчального закладу, зокрема вступу до магістратури.

Правило частини другої статті 199 СК України виключно передбачає припинення права повнолітньої дитини на утримання у разі припинення нею навчання, тобто закінчення або відрахування з навчання у навчальному закладі. Законодавець не передбачив винятку з правила частини першої статті 199 СК України, яка, зокрема, не містить застереження про те, що канікулярний період, період вступу до вищого навчального закладу для здобуття вищого рівня освіти не входять до періоду нарахування та сплати аліментів одним із батьків на користь повнолітньої дитини.

Завершення повнолітньою дочкою/сином до досягнення ними 23 років навчання на певному освітньому рівні та:

- 1) безпосередній після цього перехід (вступ) до навчального закладу на наступний рівень освіти; або
- 2) безпосередній після цього перехід (вступ) до навчального закладу для здобуття освіти на наступному рівні чи за іншою спеціальністю,

незалежно від того, чи відбувається це в тому самому або у різних закладах освіти, не свідчить про припинення навчання та відповідно саме собою не є підставою для припинення права на утримання (аліменти).

Враховуючи вищевказане, Верховний Суд дійшов висновку, що суд першої інстанції правильно визначився з характером спірних правовідносин, нормами матеріального та процесуального права, які підлягають застосуванню, повно та всебічно дослідив наявні у справі докази, надав їм належну оцінку, правильно встановив обставини справи, внаслідок чого дійшов обґрунтованого висновку про задоволення скарги.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/bdhsxuwj>.

Постанова Верховного Суду від 18.05.2023 у справі №519/970/21

Факт проживання сторін однією сім'єю, неперед'явлення відповідачем (тим з батьків, на чю користь стягнуті аліменти) виконавчого листа до виконання (протягом 8 років після ухвалення відповідного судового рішення) є обставинами, що мають істотне значення для звільнення позивача (того з батьків, який зобов'язаний сплачувати аліменти на утримання дитини на підставі рішення суду) від сплати заборгованості за аліментами.

1. Обставини справи

У вересні 2021 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки, просив встановити факт його проживання однією сім'єю з нею без шлюбу у період з листопада 2015 року до 22.12.2020, звільнити його від сплати заборгованості за аліментами за період з 01.11.2015 до 22.12.2020.

На обґрунтування позовних вимог зазначав, що із серпня 2009 року сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, який рішенням суду в 2023 році було розірвано. Під час перебування у шлюбі у сторін народився син.

Рішенням суду від 25.11.2013 (справа №519/1247/13-ц) з нього на користь матері дитини стягнуто аліменти на утримання сина, починаючи з 19.08.2013 в розмірі 1/4 частки з усіх видів заробітку (доходу), щомісяця, але не менше 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, до повноліття дитини.

З листопада 2015 року до 22.12.2020 сторони проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу, мали спільний бюджет, вели спільне господарство, виховували спільну дитину та сина відповідачки від першого шлюбу.

Із червня 2016 року він припинив сплачувати аліменти на утримання сина, оскільки вважав, що родина возз'єдналась і необхідність сплати аліментів на рахунок відповідачки відпала.

Проте 22.07.2021 відкрито виконавче провадження з примусового виконання виконавчого листа від 25.11.2013 №519/1247/13-ц про стягнення з нього на користь відповідачки аліментів на утримання сина починаючи з 19.08.2013.

Посилаючись на те, що з листопада 2015 року до 22.12.2020 сторони проживали однією сім'єю, мали спільний побут, вели спільне господарство та разом утримували спільну дитину, позивач з урахуванням уточнення позовних вимог просив встановити факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу у період з листопада 2015 року до 22.12.2020; звільнити його від сплати заборгованості за аліментами за період з 01.11.2015 до 22.12.2020 у розмірі 156 601,09 гривні.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково. Встановлено факт проживання сторін однією сім'єю без реєстрації шлюбу у період з 01.11.2018 до 22.12.2020. У задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що позовні вимоги у частині встановлення факту проживання з відповідачкою однією сім'єю без реєстрації шлюбу є обгрунтованими та такими, що підлягають задоволенню. Водночас зазначене не є істотною обставиною для звільнення позивача від сплати заборгованості за аліментами у розумінні частини другої статті 197 СК України, оскільки отримання аліментів на дитину не залежить від того, чи перебувають батьки у шлюбі, живуть разом чи окремо один від одного.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача задоволено. Рішення суду першої інстанції в частині вирішення позовних вимог про звільнення від сплати заборгованості за аліментами скасовано та ухвалено в цій частині нове судове рішення про задоволення позову.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що факт проживання сторін однією сім'єю, неперед'явлення відповідачкою виконавчого листа до виконання (протягом 8 років після ухвалення відповідного судового рішення) є обставинами, що мають істотне значення для звільнення позивача від сплати заборгованості за аліментами.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обгрунтування

Сплата аліментів за рішенням суду є одним зі способів виконання обов'язку утримувати дитину тим з батьків, хто проживає окремо від дитини.

Відповідно до статті 197 СК України з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів суд може відстрочити або розстрочити сплату заборгованості за аліментами. За позовом платника аліментів суд може повністю або частково звільнити його від сплати заборгованості за аліментами, якщо вона виникла у зв'язку з його тяжкою хворобою або іншою обставиною, що має істотне значення.

Зазначена норма не встановлює вичерпного переліку обставин, які можуть бути підставою для звільнення (повного або часткового) від сплати заборгованості за аліментами. Питання про те, чи мають обставини, на які посилається платник аліментів, істотне значення, у кожному конкретному випадку вирішує суд. Повне або часткове звільнення платника аліментів від сплати заборгованості за аліментами можливе лише за наявності встановлених судом обставин, що мають істотне значення.

У справі, що переглядається, суд першої інстанції встановив факт проживання однією сім'єю сторін без реєстрації шлюбу у період з 01.11.2015 до 22.12.2020.

Вирішуючи позовні вимоги, суд апеляційної інстанції обгрунтовано виходив з того, що у зазначений період позивач і відповідачка разом проживали у квартирі, яка належить у рівних частках позивачу та сину сторін. Сторони були пов'язані спільним побутом, мали взаємні права та обов'язки. Малолітній проживав зі своїми батьками та перебував на їхньому повному утриманні, що вказує на добровільну сплату позивачем аліментів на утримання дитини, з чим відповідачка погодилась, оскільки протягом восьми років не пред'являла до виконання виконавчий лист про стягнення з позивача аліментів на утримання дитини.

Зазначені обставини мають істотне значення, що є підставою для звільнення позивача від сплати заборгованості за аліментами на підставі статті 197 СК України.

Враховуючи вищенаведене, Верховний Суд залишив касаційну скаргу відповідачки без задоволення, а постанову апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/3xr9schy>.

Постанова Верховного Суду від 28.06.2023 у справі №760/4661/20

У спорах про припинення стягнення аліментів на утримання дитини однією з обставин, яка підлягає доказуванню, є те, з ким саме з батьків проживає дитина на час вирішення спору судом та ухвалення рішення у справі, зокрема з одержувачем аліментів чи з їх платником.

Стягнення з позивача аліментів на утримання дитини, за умови, що ця дитина проживає з ним та перебуває на його утриманні, суперечить положенням статті 181 СК України, за якою аліменти на утримання дитини присуджуються за рішенням суду до стягнення з одного з батьків дитини на користь того з батьків, разом з яким проживає дитина.

1. Обставини справи

У лютому 2020 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки, у якому просив з урахуванням уточнених позовних вимог:

– припинити стягнення з нього аліментів на утримання неповнолітніх дітей ОСОБА_3 та ОСОБА_4, присуджених на користь відповідачки згідно з рішенням Солом'янського районного суду м. Києва від 18.03.2019 у справі №757/31144/18;

– стягнути з нього на користь відповідачки аліменти на утримання неповнолітньої доньки ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2, у розмірі 1/6 частки з усіх видів його заробітку (доходу), але не менше ніж 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку щомісяця, починаючи з дня звернення з цією позовною заявою і до її повноліття.

Під час розгляду справи було встановлено, що в грудні 2011 року між сторонами укладено шлюб, від якого вони мають малолітніх дітей: доньку ОСОБА_3 та доньку ОСОБА_4.

У березні 2019 року шлюб між сторонами розірвано на підставі рішення суду. Вказаним рішенням, зокрема, встановлено, що питання щодо утримання дітей вирішується між сторонами в окремому порядку, неповнолітні діти сторін залишаються проживати разом з матір'ю.

Рішенням Солом'янського районного суду м. Києва від 18.03.2019 у справі №757/31144/18-ц (провадження №2/760/4546/19), залишеним без змін постановою Київського апеляційного суду від 10.07.2019 та постановою Верховного Суду від 18.12.2019, ухвалено стягнути з батька на користь матері аліменти на утримання неповнолітніх дітей.

3 актів обстеження умов проживання від 04.06.2019, 10.06.2019, 23.07.2019, 24.07.2019, складених представниками органу місцевого самоврядування та начальником ССДС Васильківської РДА Київської області; письмових звернень відповідачки до позивача від 01.08.2019, 28.01.2020, 15.07.2019, 19.07.2019; договору про надання освітніх послуг у дошкільному навчальному закладі від 03.06.2019; розпорядження Васильківської РДА Київської області про затвердження висновку про підтвердження місця проживання малолітньої ОСОБА_3 разом з батьком та надання їй дозволу виїзду за межі України від 01.07.2019 вбачається, що ОСОБА_3 проживає з батьком.

У травні 2019 року відповідачка звернулася до суду з позовом про визначення місця проживання дітей, яка була прийнята судом до розгляду та ухвалою суду відкрито провадження у справі №760/15413/19. Ухвалою суду у справі №760/15413/19 прийнято зустрічний позов батька дітей до матері про визначення місця проживання малолітніх дітей до спільного розгляду з первісним позовом. Розгляд справи №760/15413/19 на час розгляду цієї справи не завершився.

На обгрунтування позову позивач вказував, що на час звернення до суду фактичні обставини, зокрема щодо місця проживання ОСОБА_3, суттєво змінилися, оскільки вона стала проживати з батьком. ОСОБА_4 залишилася проживати з матір'ю.

За вказаних обставин виникла ситуація, за якої мати, з якою дитина не проживає, отримує на її утримання аліменти, при цьому жодних витрат на її утримання не несе. Натомість позивач повністю забезпечує неповнолітню доньку ОСОБА_3.

Оскільки ОСОБА_3 проживає з позивачем, але він і надалі продовжує сплачувати аліменти на утримання двох дітей на користь відповідачки, на думку позивача, наявні підстави для задоволення його позову.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позовних вимог про звільнення від сплати аліментів відмовлено.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції виходив з того, що зміна місця проживання дитини за ініціативи того з батьків, з якого за рішенням суду вже стягуються аліменти, без погодження з іншим з батьків та без одночасного звернення до суду як з позовом про визначення місця проживання дитини, так і про звільнення від сплати аліментів, не може однозначно свідчити про те, що така зміна місця проживання дитини матиме постійний характер, та відповідно не є безумовною підставою для звільнення від сплати аліментів, адже звільнення від сплати аліментів може мати довготриваліші та істотні для дитини наслідки. Відповідні дії, вчинені в умовах правового конфлікту щодо визначення місця проживання дитини та всупереч думки іншого з батьків, не можуть давати перевагу, у тому числі у контексті сплати (звільнення від сплати) аліментів.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача задоволено частково. Рішення суду першої інстанції в частині вирішення позовних вимог позивача до відповідачки про припинення стягнення аліментів залишено без змін, а в частині вирішення позовних вимог про стягнення з відповідачки аліментів скасовано. Позовні вимоги про стягнення з відповідачки аліментів залишено без розгляду.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідно до статті 197 СК України з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів суд може відстрочити або розстрочити сплату заборгованості за аліментами. За позовом платника аліментів суд може повністю або частково звільнити його від сплати заборгованості за аліментами, якщо вона виникла у зв'язку з його тяжкою хворобою або іншою обставиною, що має істотне значення.

Згідно з частиною четвертою статті 273 ЦПК України, якщо після набрання рішенням суду законної сили, яким з відповідачки присуджені періодичні платежі, зміняться обставини, що впливають на визначені розміри платежів, їх тривалість чи припинення, кожна сторона має право шляхом пред'явлення нового позову вимагати зміни розміру, строків платежів або звільнення від них.

Зазначені норми не встановлюють вичерпного переліку обставин, які можуть бути підставою для звільнення (повного або часткового) від сплати аліментів. Питання про те, чи мають обставини, на які посилається платник аліментів, істотне значення, у кожному конкретному випадку вирішує суд.

З урахуванням предмета цього спору (припинення стягнення аліментів на утримання дитини), однією з обставин, яка підлягає доказуванню у справі, є те, з ким саме з батьків проживає дитина на час вирішення спору судом та ухвалення рішення у справі, зокрема з одержувачем аліментів чи з їх платником.

У справі, що переглядається, суди, ухвалюючи рішення, не звернули належної уваги на доводи позивача про те, що малолітня ОСОБА_3 після ухвалення рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 18.03.2019 у справі №757/31144/18-ц з квітня 2019 року постійно проживає з ним та перебуває на повному його утриманні. Факт проживання з квітня 2019 року ОСОБА_3 з позивачем відповідачка не заперечує.

Враховуючи правову природу аліментів, їх цільовий характер, а також передбачені законом підстави їх стягнення на користь того з батьків, з ким проживає дитина, керуючись принципом найкращих інтересів дитини, суди попередніх інстанцій повинні були оцінити при вирішенні цього спору наявність підстав для стягнення надалі аліментів з особи, з яким за встановленими обставинами справи проживає дитина.

Існування рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 18 березня 2019 року у справі №757/31144/18-ц про стягнення аліментів з позивача на користь відповідачки повинно оцінюватися з урахуванням обставин, які змінилися після його постановлення.

З огляду на відсутність визначеного місця проживання вказаної дитини за законом або за рішенням суду (спір про визначення місця проживання дитини наразі перебуває на розгляді в суді), суди передчасно відмовили у задоволенні вимог позивача про припинення стягнення аліментів, оскільки стягнення з позивача аліментів на утримання дитини, за умови, що ця дитина проживає з ним і перебуває на його утриманні, суперечить положенням статті 181 СК України, за якою аліменти на утримання дитини присуджуються за рішенням суду до стягнення з одного з батьків дитини на користь того з батьків, разом з яким проживає дитина.

Апеляційний суд при апеляційному перегляді справи не оцінив всіх обставин справи, від яких залежить правильне застосування норм матеріального права, та відповідно вирішення справи по суті.

Враховуючи вищенаведене, Верховний Суд касаційну скаргу позивача задовольнив частково, постанову апеляційного суду скасував і направив справу на новий розгляд до апеляційного суду.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/5ydn3vts>.

2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини

16

Постанова Верховного Суду від 17.05.2023 у справі №351/611/21

Внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли позивачка разом із сином виїхали до Франції, де отримали тимчасовий захист.

За таких умов у спорі щодо визначення місця проживання дитини суд зробив висновок, що на сьогодні дитині безпечніше залишатися з матір'ю у Франції у стійкому та безпечному середовищі.

Суд також відхилив доводи відповідача щодо необхідності встановлення умов приживання дитини у Франції, оскільки це не має значення для вирішення спору з огляду на тимчасове перебування позивачки з дитиною на території Франції, що пов'язане із введенням воєнного стану в Україні.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом про визначення місця проживання дитини. Свої вимоги обґрунтувала тим, що вона є матір'ю малолітнього сина. Дитина має особливі потреби у догляді та вихованні, проживає разом з нею та повністю перебуває на її утриманні. Дитина свого батька не знає, відповідач не бере активної участі у вихованні сина, розвитку та утриманні. Згідно з висновком консультації невролога від 30 вересня 2017 року дитині поставлено діагноз: невротичний розлад з епілептиформною активністю на ЕГГ внаслідок гіпоксичного перинатального ушкодження нервової системи у дитини з ознаками неспецифічної дисплазії сполучної тканини, що вказує на підвищену емоційну збудженість, тривалі протестні реакції. Зазначений висновок підтверджує, що дитині необхідний спеціальний догляд, який відповідач забезпечити не може.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов було задоволено.

Рішенням судів попередніх інстанцій мотивовано тим, що визначення місця проживання малолітнього разом з його матір'ю відповідатиме якнайкращим інтересам дитини, сприятиме повноцінному його вихованню та розвитку у звичному для нього середовищі. Судами не встановлено обставин, які б давали підстави дійти висновку, що визначення місця проживання дитини з батьком, що приведе до зміни місця проживання дитини, буде мати більш позитивний вплив на дитину, ніж залишення його проживати разом з матір'ю, у звичному для нього середовищі.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій, зважаючи на таке.

Згідно з висновком психологічного дослідження дитина має емоційну прив'язаність до матері, батько у психічній реальності сина не представлений. Крім цього, зазначено, що у сина сторін не виявлено ознак, які дозволяють припустити вплив матері на формування у сина негативної думки про батька. Висновком органу опіки та піклування було вирішено за доцільне визначити місце проживання малолітнього разом з матір'ю.

Верховний Суд вважає, що суди попередніх інстанцій, визначаючи місце проживання малолітньої дитини сторін у цій справі з матір'ю, дійшли обґрунтованого висновку про те, що це буде відповідати якнайкращим інтересам дитини та сприятиме її повноцінному вихованню та розвитку.

Верховний Суд відхиляє доводи касаційної скарги про те, що позивачка не має власного житла та зареєстрованого місця проживання в Україні, судами не встановлено адресу перебування та умови проживання дитини з огляду на таке.

Судами встановлено, що на момент звернення з позовом у листопаді 2021 року позивачка проживала з дитиною на території України. Висновок органу опіки та піклування, яким, зокрема, встановлено житлово-побутові умови, наданий до початку збройної агресії РФ.

Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 у зв'язку з військовою агресією РФ проти України на всій території України введено воєнний стан.

З огляду на введення воєнного стану в Україні, вирішуючи спори, що стосуються прав та інтересів дитини, першочерговим завданням держави є забезпечення її безпеки і права на життя. Внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли позивачка разом із сином виїхали до Франції, де отримали тимчасовий захист і перебувають тепер, тож на сьогодні дитині безпечніше залишатися з матір'ю у Франції у стійкому та безпечному середовищі.

Доводи касаційної скарги щодо відмови суду першої інстанції у задоволенні клопотання відповідача про призначення судової психологічної експертизи з метою визначення психологічного стану малолітнього сина є необґрунтованими, оскільки призначення судової експертизи є правом суду з метою встановлення даних, які входять до предмета доказування у справі, судом не встановлено підстав для задоволення такого клопотання відповідача, позаяк у справі наявні інші висновки спеціалістів. Суди обґрунтовано врахували, що на час перебування дитини разом з матір'ю за кордоном виконання такого клопотання може затягнутися на тривалий час.

Доводи касаційної скарги щодо відмови суду у задоволенні клопотання відповідача про звернення з відповідним судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу з метою встановлення умов проживання дитини, є необґрунтованими, оскільки встановлення таких обставин не має значення для вирішення спору щодо місця проживання дитини з огляду на тимчасове перебування позивачки з дитиною на території Франції, що пов'язане із введенням воєнного стану в Україні.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/3hksww3h>.

Постанова Верховного Суду від 14.06.2023 у справі №760/31518/21

Суд не може визначити місце проживання дитини, яка досягла 14 років за позовом когось із батьків, оскільки таке право вибору місця проживання надано законом самій дитині.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання дітей разом з матір'ю. На обґрунтування позовних вимог зазначала, що діти повинні проживати разом з нею, оскільки вона здорова, працездатна молода жінка, офіційно працевлаштована, має стабільний високий дохід, алкогольними напоями не зловживає, не палить, за місцем проживання та за місцем роботи характеризується позитивно.

Відповідач подав зустрічний позов про визначення місця проживання дитини з ним.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, місце проживання дітей було визначено разом з матір'ю.

Суд першої інстанції вважав, що задоволення первісного позову відповідатиме найкращому забезпеченню інтересів дітей, оскільки вони тривалий час проживають разом з матір'ю, мають за місцем свого проживання стійкі соціальні зв'язки, навчаються в школі за місцем проживання. Суд також врахував однакове добре ставлення батьків до своїх дітей і вказав на негативне ставлення старшого сина до батька, зазначивши, що проживання дітей з батьком у вказаній ситуації може негативно вплинути на їх розвиток надалі.

Суд зазначив, що визначення місця проживання дітей з матір'ю не може впливати на рівні права батька щодо своїх дітей, і наголосив на неприпустимість з боку матері чинити перешкоди у його спілкуванні та відвідуванні дітей.

Апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції, зазначивши, що вони відповідають встановленим обставинам справи та нормам матеріального і процесуального права, а передбаченим законом підстав для скасування рішення місцевого суду при апеляційному розгляді не встановлено.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив рішення судів першої та апеляційної інстанції в частині позовних вимог про визначення місця проживання старшого сина сторін скасувати та ухвалити в цій частині нове рішення, яким у задоволенні позовних вимог відмовити, зважаючи на таке.

У справі, яка переглядається, судом було встановлено, що на час звернення до суду з позовом і розгляду справи у суді першої інстанції дитині сторін виповнилося 14 років. Отже, з огляду на вищенаведені норми чинного законодавства він може вільно обирати собі місце проживання з кимось із батьків, які мають у власності житлові приміщення.

Суд не може визначати місце проживання дитини, яка досягла 14 років, за позовом когось із батьків, оскільки таке право вибору місця проживання надано законом самій дитині.

Приймаючи до уваги викладене, враховуючи положення частини другої статті 29 ЦК України та частини третьої статті 160 СК України, колегія суддів Верховного Суду вважає, що підстави для визначення судом місця проживання дитини, якій виповнилось 14 років, відсутні.

Наведене узгоджується з правовими висновками, викладеними у постановках Верховного Суду від 25 січня 2018 року у справі №537/5119/15-ц (провадження №61-1229св18), від 28 січня 2021 року у справі №753/6498/15 (провадження №61-10851св20), від 28 вересня 2022 року у справі №686/18140/21 (провадження №61-6611св22).

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/4as5hwhs>.

Постанова Верховного Суду від 18.05.2023 у справі №161/15010/21

Під час визначення місця проживання малолітньої дитини, зважаючи на вікову категорію дитини, бесіду з останньою має проводити психолог, головним завданням якого є встановлення дійсного психоемоційного стану дитини, визначення інтересів дитини та отримання думки щодо бажання дитини проживати з одним із батьків.

Проте суд має враховувати висловлену думку системно, з'ясовуючи належно фактичні обставини справи, досліджуючи та надаючи належну правову оцінку зібраним у справі доказам у їх сукупності, що в результаті сприятиме правильному вирішенню питання місця проживання дитини.

1. Обставини справи

Позивач звернувся з позовом про визначення місця проживання дитини разом з ним. На обґрунтування своїх вимог вказував, що з початку 2019 року донька проживає з ним, його дружиною та її батьками. Дитина перебуває на його повному матеріальному утриманні. Їй забезпечено належні умови проживання, навчання, розвитку та відпочинку. Вона відвідує літні табори на території України та за кордоном. За місцем проживання донька відвідує школу, поруч з будинком, у якому вони проживають, розташований стоматологічний кабінет і приймальня педіатра. Посилаючись на те, що він з розумінням ставиться до прав матері та не заперечує щодо зустрічей і спілкування дитини з матір'ю, однак, враховуючи, що відповідачка не має власного житла та заробітку, він бере на себе основну відповідальність за здоров'я, відпочинок і розвиток дочки, позивач просив визначити місце проживання дочки з ним.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції позов задовольнив, мотивувавши його тим, що малолітня за власним бажанням, протягом останніх трьох років проживає разом з батьком, який забезпечує її всім необхідним і слідує за станом її здоров'я. У судовому засіданні малолітня пояснила, що вона протягом останніх трьох років проживає разом з батьком і бажає з ним проживати і надалі. Він приділяє їй належну увагу щодо виховання та утримання. У неї склалися хороші стосунки з дружиною батька та іншими членами родини. Батько не перешкоджає їй у спілкуванні з матір'ю, яка також приділяє їй увагу, а саме купує одяг, цікавиться її здоров'ям і навчанням. Згідно з висновком Служби у справах дітей Луцької міської ради від 06 січня 2022 року малолітня за усною домовленістю батьків залишилася проживати з матір'ю, але у грудні 2019 року за власним бажанням перейшла до батька. Дитина підтвердила, що бажає проживати разом із батьком, мати дитини не заперечує щодо цього. Зважаючи на зазначене, Служба у справах дітей Луцької міської ради дійшла висновку про доцільність визначення місця проживання дитини разом із батьком. Суд першої інстанції також урахував заяву відповідачки, подану до Служби у справах дітей Луцької міської ради про те, що вона не заперечує, щоб дитина проживала разом із батьком. Зазначене відповідачка підтвердила в судовому засіданні та пояснила, що між нею та позивачем була така домовленість. Крім того, вона не заперечувала того факту, що донька повністю перебуває на утриманні позивача, який забезпечує її всім необхідним.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції було скасовано, ухвалено нове судове рішення про відмову у задоволенні позову. Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що вирішуючи позовні вимоги суд першої інстанції не надав належної оцінки висновку Служби у справах дітей Луцької міської ради від 06 січня 2022 року №3 та беззастережно взяв до уваги побажання малолітньої проживати разом з батьком. Не з'ясував та не навів у рішенні мотивів, у чому саме полягають найкращі інтереси дитини та яким чином визначення місця проживання з батьком забезпечить дотримання її інтересів. Проаналізувавши висновок органу опіки і піклування, суд апеляційної інстанції встановив, що у висновку зазначено відомості, які не відповідають дійсності. Зокрема, судом встановлено, що позивач не зареєстрований як фізична особа – підприємець, він не працевлаштований, матеріали справи не містять доказів про його доходи, у той час як у висновку зазначено, що він є підприємцем. Зазначаючи у висновку, що у батька створені належні умови для проживання, відпочинку, навчання та розвитку малолітньої, орган опіки і піклування не врахував, що позивач проживає у квартирі, яка належить батькам його цивільної дружини, а отже, він не докладав зусиль в облаштуванні цієї квартири та не створював умов для належного виховання та проживання дитини саме в цій квартирі, у якій він і сам проживає без реєстрації місця проживання чи перебування. Висновок про те, що орган опіки і піклування врахував вік та інтереси дитини, носить декларативний характер, оскільки служба у справах дітей не зазначила, які саме інтереси дитини враховано.

Суд апеляційної інстанції встановив, що позивач не вважає за доцільне аналізувати уподобання дочки у виборі продуктів харчування та привчати її до культури харчування з урахуванням її стану здоров'я та певних вад кишково-шлункового тракту, у той час як вона потребує більш здорового харчування. Також він вважає прийнятною недисциплінованість дитини при відвідуванні додаткових занять, у яких вона мала успіхи, однак припинила відвідувати. Такі дії батька не сприяють всесторонньому та гармонійному розвитку дитини.

Суд першої інстанції вибірково оцінив пояснення малолітньої, яка в судовому засіданні 08 серпня 2022 року пояснила, що у вихідні дні вона їздить ночувати до мами, вони разом проводять час, ходять на розваги. Вона повідомила про те, що хоче проживати з батьком, однак може погодитися проживати і з мамою. Після початку навчання у школі вона перейде до мами, оскільки школа розташована неподалік маминої квартири і їй зручніше добиратися до школи.

Вона також повідомила, що упродовж шести років відвідувала народні танці та упродовж чотирьох років бальні, ходила в басейн, однак припинила заняття, бо вже не хоче займатися, їй не подобається ставлення до неї викладачів. Пояснила, що захотіла проживати з батьком, бо з матір'ю стався конфлікт (не уточнювала який), але і з батьком в неї також виникають конфлікти. А ще у неї бувають конфлікти із вчителями, які залагоджує мама. Тобто встановлено, що дитина прихильна до обох батьків, вона комфортно почувається як проживаючи з батьком, так і проживаючи з матір'ю. Їй подобається переїжджати від матері до батька і навпаки, до того ж ніхто їй у цьому не перешкоджає.

Незважаючи на зазначене, суд першої інстанції безпідставно надав перевагу батькові, не врахувавши, що він не має самостійного доходу, не проявляє достатньої принципності до побажань дитини щодо навчання, харчування, відвідування додаткових занять з метою її всестороннього розвитку.

Після ухвалення оскаржуваного судового рішення малолітня перейшла проживати до матері і проживає з нею на час розгляду справи судом апеляційної інстанції.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив постанову апеляційного суду скасувати, а рішення суду першої інстанції залишити в силі, зважаючи на таке.

Дитина є суб'єктом права і незважаючи на незначний вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одними з основних її прав є право висловлювати свою думку та право на врахування думки щодо питань, які стосуються її життя.

Під час визначення місця проживання малолітньої дитини, зважаючи на вікову категорію дитини, бесіду з останньою має проводити психолог, головним завданням якого є встановлення дійсного психоемоційного стану дитини, визначення інтересів дитини та отримання думки щодо бажання дитини проживати з одним із батьків.

Проте суд має враховувати висловлену думку системно, з'ясовуючи належно фактичні обставини справи, досліджуючи та надаючи належну правову оцінку зібраним у справі доказам у їх сукупності, що в результаті сприятиме правильному вирішенню питання місця проживання дитини. Тільки так будуть забезпечені найкращі інтереси дитини, а не інтереси та бажання батьків, які вони не можуть чи не бажають вирішувати в позасудовий спосіб.

У постанові Верховного Суду від 20 лютого 2019 року у справі №566/717/16-ц, на яку посилається позивач у касаційній скарзі, зазначено, що з досягненням віку 10 років у дитини з'являється право не тільки бути вислуханою і почутою, але й право брати активну участь у вирішенні своєї долі, зокрема у визначенні місця проживання.

З метою повного та всебічного встановлення обставин справи суд першої інстанції у судовому засіданні 08 серпня 2022 року заслухав пояснення сторін у справі, представника Служби у справах дітей Луцької міської ради, а також самої дитини. Зокрема, малолітня пояснила, що хоче проживати з батьком, їй там легше жити, вона має свою кімнату, у неї легкі відносини з ним, ненапружені і їй так комфортно, навіть з його дружиною і її батьками. Раніше вона проживала з матір'ю, однак вони мали напружені стосунки. Вони посварилися і вона переїхала до тата. На запитання суду, чи не просить мама проживати з нею, дитина повідомила, що ні. Вона (мати) каже, що як їй (дитині) комфортніше, так вона і має робити. На запитання суду, чи погодилась би вона проживати разом з матір'ю, повідомила, що якби так було потрібно, то вона б так і зробила, але наразі вона хоче проживати разом з батьком. До мами вона планує переїхати приблизно на 2 місяці, коли почнеться школа, яка розташована неподалік маминої квартири і їй так буде зручніше.

Згідно з думкою психолога, який був присутній у судовому засіданні, дитина говорила правду.

Аналізуючи наведене, суд першої інстанції приділив належну увагу поясненням дитини, відповідям, які вона надавала на запитання представників сторін, а також Служби у справах дітей Луцької міської ради, та дійшов обґрунтованого висновку про те, що і позивач, і відповідачка належно виконують батьківські обов'язки, однак прихильність дитини зводиться до проживання з батьком.

Судом не встановлено обставин, які вказують на те, що позивач своєю поведінкою негативно впливає на моральний і духовний розвиток дитини. Водночас суд апеляційної інстанції пояснення дитини витлумачив та інтерпретував помилково.

З'ясовуючи ставлення позивача до виконання своїх обов'язків, суд апеляційної інстанції, виходив з того, що позивач вважає прийнятною недисциплінованість дитини при відвідуванні додаткових занять, у яких вона мала успіхи, однак припинила відвідувати. Такі дії батька не сприяють всесторонньому та гармонійному розвитку дитини. Верховний Суд не погоджується з таким висновком суду першої інстанції з огляду на таке.

Надаючи пояснення у суді першої інстанції, малолітня зазначила, що займається плаванням, разом з подругою відвідує басейн неподалік будинку, у якому вона проживає разом з батьком. Також вона пояснила, у зв'язку з якими обставинами припинила відвідувати додаткові заняття, а саме: народні танці, бальні танці, художню школу та заняття з англійської мови. Зокрема, такими причинами, з її слів, є неприязні стосунки з викладачем народних танців, погане ставлення (знущання) до неї викладачів бальних танців, втрата інтересу до образотворчого мистецтва, яким вона займалася всього місяць. Вона також пояснила, чому не займається англійською мовою.

Проживання дитини з позивачем не дає підстав для висновку про те, саме він винен у втраті дитиною інтересу до додаткових занять, якими вона займалася. Її зацікавленість у певних видах занять, зокрема і танцями, вочевидь може змінюватися відповідно до її віку, формування її як особистості, індивідуальних вподобань тощо.

Батьки, які мають рівні права та обов'язки щодо участі у вихованні дитини, з урахуванням думки дитини, мають право та можливість мотивувати дитину до таких занять, однак не примушувати її, оскільки зазначене негативно впливатиме, як на її емоційний розвиток, так і на стосунки з батьками.

Протягом трьох років відповідачка безперешкодно брала активну участь у житті дитини і не зверталася до відповідних органів з приводу неналежного виконання позивачем батьківських обов'язків, створення ним перешкод у спілкуванні з дитиною, не ставила питання про визначення постійного місця проживання дитини з нею, переконливих аргументів про те, що проживання дитини з нею матиме більш позитивний вплив на її розвиток, не навала.

У суді першої інстанції представник Служби у справах дітей Луцької міської ради пояснив, що акт обстеження умов проживання за адресою місця проживання матері служба не складала з огляду на надану нею згоду, щоб дитина проживала з батьком. Суд апеляційної інстанції, здійснивши переоцінку зазначеного висновку Служби у справах дітей Луцької міської ради, помилково вказав на те, що суд першої інстанції не врахував пояснень відповідачки, яка зазначала, що написавши заяву про те, що вона не заперечує, щоб її дочка проживала з батьком, вона мала на увазі тимчасово.

У постанові Верховного Суду від 02 грудня 2020 року у справі №305/1707/18, на яку заявник посилається у касаційній скарзі, зазначено, що матеріально-побутове забезпечення батьків має враховуватися, але не є визначальним у вирішенні питання про визначення місця проживання дитини, оскільки суди повинні перш за все брати до уваги інші критерії, зокрема ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, у тому числі обов'язків з виховання дитини, особисту прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, та виходити із якнайкращого забезпечення інтересів дитини. Подібний висновок викладено у постанові Верховного Суду від 14 листопада 2018 року у справі №463/3301/16-ц.

Судом першої інстанції встановлено, що позивач не є приватним підприємцем, він працює разом із цивільною дружиною, з якою проживає однією сім'єю без реєстрації шлюбу, має стабільний дохід, який дозволяє йому належно утримувати дитину. У судовому засіданні відповідачка визнала, що дитина перебуває на повному утриманні позивача, та не посилалася на те, що він не забезпечує її усім необхідним. Колегія суддів вважає за необхідне зазначити, що батьки мають налагодити співпрацю з метою забезпечення належного контакту між кожним із них з дитиною, встановлення можливості спілкування та спільного проведення часу. За істотної зміни обставин сторони мають право ініціювати визначення іншого порядку фізичної опіки щодо дитини. Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/3b82svpz>

Постанова Верховного Суду від 19.04.2023 у справі №205/9879/21

Суд врахував, що мати дитини з 2018 року працювала за межами країни, тому тривалий час у своєму житті, де просить встановити місце проживання дитини, не перебувала, а на час розгляду справи перебуває у Республіці Ірландія. Визначення місця проживання дитини разом з матір'ю буде нести потенційні ризики переміщення дитини зі звичного для неї середовища, а також сімейного оточення. У такому разі позов про визначення місця проживання дитини з матір'ю містить іншу правову підставу, а саме вивезення дитини за межі території України.

Доводи касаційної скарги про те, що в Україні триває війна і переміщення дитини в безпечну, демократичну, правову країну з високим рівнем життя – Республіку Ірландія, буде відповідати інтересам дитини не є підставою для скасування законного та обґрунтованого рішення суду апеляційної інстанції.

1. Обставини справи

Матір дитини звернулася до суду з позовом про визначення місця проживання дитини разом з нею. Позовна заява була мотивована тим, що з відповідачем у неї є спільна донька. У жовтні 2020 року у зв'язку з робочою необхідністю вона була вимушена тимчасово виїхати за межі України, а її дочка від попереднього шлюбу та спільна з відповідачем дочка залишилася проживати разом з відповідачем. Вказувала, що після налагодження її робочих питань в іншій країні відповідач разом з дітьми мав приїхати до неї, проте він став мешкати з іншою жінкою. При цьому відповідач з новою жінкою у присутності дітей вживали алкогольні напої, влаштовували сварки, висловлювалися нецензурною лексикою. Відповідач вів аморальний спосіб життя та неналежно виконував свої батьківські обов'язки, що загалом негативно вплинуло на дітей. Крім аморальної поведінки, відповідач зловживає алкогольними і наркотичними засобами, через що неодноразово був притягнутий до адміністративної відповідальності за керування транспортним засобами у стані алкогольного сп'яніння.

Вона є співзасновником реабілітаційного центру, основною діяльністю якого є допомога людям з алкогольною і наркотичною залежністю, має стабільний дохід, є автором, розробником методик для реабілітації людей із залежністю, займається суспільно-корисною діяльністю. У її власності є квартира, а у відповідача власного житла немає, проживає разом зі своїми батьками та іншою жінкою. Крім того, відповідачем порушуються її права щодо спілкування і виховання дитини, оскільки він не дозволяє спілкуватися з дочкою, навідувати її у школі, забирати після уроків. Малолітня має тісний зв'язок із нею та сестрою і висловлює бажання проживати разом з ними.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Заочним рішенням суду першої інстанції місце проживання дитини було визначено разом з матір'ю за її адресою в Україні. Задовольняючи позов, суд першої інстанції, врахувавши висновки органу опіки та піклування, якими рекомендовано визначити місце проживання дитини разом із матір'ю, виходив із найкращих інтересів дитини, а також думки самої дитини та вважав, що дитині буде краще проживати разом з матір'ю.

При цьому суд зазначив, що позивачка має задовільні умови проживання, де створено належні умови для дитини, усвідомлює свою особисту відповідальність за виховання та піклування про дитину, створення для неї належних соціально-побутових умов для проживання, збереження психічного та фізичного здоров'я, духовного та розумового розвитку дитини.

Постановою апеляційного суду заочне рішення було скасовано. Скасовуючи рішення районного суду, апеляційний суд врахувавши вік дитини (9 років), яка з 2018 року проживає разом з батьком, і той факт, що дитина залишилась у звичному для себе середовищі, не змінюватиме навчальний заклад, не припинятиме спілкування з однолітками, встановив, що визначення місця проживання малолітньої разом з батьком, який піклується про неї, відповідатиме найкращим інтересам цієї дитини. При цьому апеляційний суд зазначив, що мати дитини з 2018 року працювала за межами країни, а тому тривалий час у своєму житті не перебувала, де просить встановити місце проживання дитини, а на час розгляду справи перебуває у Республіці Ірландія. Визначення місця проживання дитини разом з матір'ю буде нести потенційні ризики переміщення дитини зі звичного для неї середовища.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив постанову апеляційного суду залишити в силі, зважаючи на таке.

Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду, який, врахувавши вік дитини (9 років), що з 2018 року проживає разом з батьком, який піклується про неї, той факт, що дитина залишилась у звичному для себе середовищі, не змінюватиме навчальний заклад, не припинятиме спілкування з однолітками, дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні позову, позаяк визначення місця проживання малолітньої разом з матір'ю не відповідатиме найкращим інтересам самої дитини.

Так, апеляційним судом було правильно встановлено, що малолітня з 2018 року проживає разом з батьком, навчається у шкільному закладі біля будинку, має коло друзів серед однолітків, перебуває на обліку у сімейного лікаря. Батько дитини на диспансерному обліку у психіатра і нарколога не перебуває, за місцем проживання характеризується позитивно, піклується про дитину, має усталені доброзичливі стосунки з нею, що сприятиме належному вихованню дитини.

При цьому апеляційний суд правильно врахував, що мати дитини з 2018 року працювала за межами країни, тому тривалий час у своєму житті, де просить встановити місце проживання дитини, не перебувала, а на час розгляду справи перебуває у Республіці Ірландія. Визначення місця проживання дитини разом з матір'ю буде нести потенційні ризики переміщення дитини зі звичного для неї середовища, а також сімейного оточення. У такому разі позов про визначення місця проживання дитини з матір'ю містить іншу правову підставу, а саме вивезення дитини за межі території України, хоча районний суд визначив місце проживання дитини разом з матір'ю у м. Дніпрі, де позивачка не проживає.

Крім того, позивачка неодноразово притягувалася до адміністративної відповідальності за неналежне виконання батьківських обов'язків, а також веде аморальний спосіб життя, що підтверджується судовими рішеннями, які наявні у матеріалах справи.

Згідно з частиною шостою статті 19 СК України суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини. Хоча апеляційний суд у своїй постанові не послався на вказану вище норму права, проте по суті наведених мотивів навів достатні аргументи непогодження з висновками органу опіки та піклування від 05 липня 2022 року №7/11-218, згідно з якими комісія з питань захисту прав дитини при органі опіки та піклування вважала за доцільне в інтересах малолітньої визначити її місце проживання разом з матір'ю.

З урахуванням наведеного Верховний Суд вважає, що в якнайкращих інтересах дитини є залишення незмінним її місце проживання.

Доводи касаційної скарги про те, що в Україні триває війна і переміщення дитини в безпечну, демократичну, правову країну з високим рівнем життя – Республіку Ірландія, буде відповідати інтересам дитини, не є підставою для скасування законного та обґрунтованого рішення суду апеляційної інстанції. Крім того, згідно зі статтею 1 Конституції України Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/2pi5hw2y>

2.1.4. Справи щодо міжнародного викрадення дітей

20

Постанова Верховного Суду від 05.04.2023 у справі №308/1403/20

Положення Гаазької конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1966 року можуть бути використані як доповнення до Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, коли остання застосовується до конкретної справи. Існує можливість паралельного застосування обох Гаазьких конвенцій для цілей повернення дитини, яка була протиправно переміщена або утримувалася. Звичайне місце проживання відповідає місцю, яке відображає певний ступінь інтеграції дитини в соціальне і сімейне середовище. Із цією метою, зокрема, повинні братися до уваги тривалість, регулярність, умови і причини перебування на території держави-члена і переїзду сім'ї в цю державу, громадянство дитини, місце і умови відвідування школи, мовні знання, а також сімейні та соціальні відносини дитини в цій державі.

1. Обставини справи

Південно-Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції звернулося до суду в інтересах громадянина Угорщини з позовом про забезпечення повернення дитини до Угорщини. Позовна заява була мотивована тим, що дитина народилася в Угорщині та з народження постійно проживала з батьками у с. Надькарачонь, Угорщина. Відтак постійним місцем проживання дитини є Угорщина. Після суперечки між батьками 21 грудня 2018 року мати з дитиною поїхали на свята до України та не повернулися.

Незважаючи на здійснені батьком заходи щодо повернення відповідачки з дитиною до Угорщини, такі не призвели до мирного врегулювання питання, а тому, починаючи з 03 січня 2019 року, відповідачка самочинно здійснює незаконне утримання дитини в Україні.

Позивач зазначав, що не давав своєї згоди на переїзд дитини на постійне місце проживання до України і вважає, що відповідачка самостійно змінила місце проживання спільної малолітньої дитини і визначила її нове місце проживання в Україні з порушенням батьківських прав позивача, без згоди батька.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову про забезпечення повернення дитини до Угорщини було відмовлено. Суд першої інстанції дійшов висновку про те, що повернення малолітнього до Угорщини є недоцільним, оскільки наявні достатні підстави вважати, що дитина прижилася у своєму новому середовищі, таке повернення не відповідає інтересам дитини, приписам Конвенції 1980 року, а відмова у поверненні малолітнього ОСОБА_1 до Угорщини не обмежує та не має тлумачитись як обмеження прав батька на участь у вихованні дитини. При цьому суд першої інстанції посилався на те, що з моменту виїзду з малолітнім сином з Угорщини до України до моменту ухвалення рішення місцевим судом минуло майже три роки. Дитина проживає в сім'ї відповідачки, за дитиною здійснюється належний побутовий та медичний догляд, дитина має сталі сімейні зв'язки, комфортне та звичне для неї місце проживання, що сформувалося за достатньо тривалий період перебування дитини в Україні. З огляду на вікові особливості дитини, рівень розумового розвитку та прив'язаність дитини до матері недоцільним в інтересах дитини є зменшення контактів з матір'ю. Зміна звичних умов проживання, виховання та оточення малолітнього негативно позначиться на психологічному і фізичному здоров'ї дитини, травмує її психіку і порушить стан психологічного благополуччя.

Повернення дитини до Угорщини нанесе більшої шкоди її інтересам, усталеному побуту та психоемоційному розвитку, ніж залишення її в Україні, позаяк теперішнє середовище, в якому зростає дитина, є для неї звичним і рідним, оскільки дитина проживає у ньому все своє свідоме життя і прижилася там. Батьки малолітнього розлучені, між ними склалися стійкі неприяні відносини, що унеможливує проживання матері дитини у помешканні колишнього чоловіка, у той час як іншого місця проживання на території Угорщини у неї немає, у зв'язку з чим у випадку повернення до Угорщини малолітній був би розлучений з матір'ю. Зміна місця проживання дитини є неприйнятною, переїзд у середовище незнайомих людей призведе до емоційних порушень, негативно вплине на психологічний та фізичний розвиток дитини і буде становити загрозу психічних порушень у майбутньому.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення, позов позивача задоволено. Задовольняючи позовні вимоги, суд апеляційної інстанції виходив із наявності умов, визначених у статтях 3, 4, 35 Конвенції 1980 року, за яких держава, на території якої утримується дитина, зобов'язана повернути дитину в державу її постійного проживання, зокрема: Угорщина є державою, в якій дитина постійно проживала і за законодавством якої мають вирішуватися питання щодо правовідносин між батьками і дитиною, піклування про дитину, у тому числі визначення місця проживання дитини; дії щодо утримання дитини в Україні порушують права піклування, оскільки батьківські повноваження належать обом батькам, а позивач не давав згоди на зміну місця проживання дитини, тобто його права та інтереси порушені внаслідок переміщення та перебування надалі дитини в Україні; позивач здійснював права на опіку до переміщення дитини та здійснював би такі права, якби не переміщення; дії, що порушують права позивача, відбулися після набуття чинності Конвенцією 1980 року; малолітній не досяг 16-річного віку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив постанову апеляційного суду скасувати, рішення суду першої інстанції змінити, виклавши мотивувальну частину в редакції вказаної постанови ВС, зважаючи на таке.

У статті 50 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (далі – Гаазька конвенція 1996 року), до якої Україна приєдналася згідно із Законом України від 14 вересня 2006 року №136-V «Про приєднання України до Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей», зазначено, що ця Конвенція не впливає на застосування Гаазької конвенції 1980 року у відносинах між сторонами обох Конвенцій. Однак ніщо не перешкоджає застосуванню положень цієї Конвенції для цілей повернення дитини, яка була протиправно переміщена або утримувалася, чи для надання правана спілкування.

Отже, наведене правило передбачає можливість паралельного застосування обох Гаазьких конвенцій для цілей повернення дитини, яка була протиправно переміщена або утримувалася.

Гаазька конвенція 1996 року не замінює і не вносить змін у механізм, встановлений Гаазькою конвенцією 1980 року для дій у ситуаціях міжнародного викрадення дітей. Навпаки конвенція 1996 року доповнює та посилює конвенцію 1980 року стосовно деяких аспектів. Це означає, що низка її положень можуть бути використані як доповнення до Гаазької конвенції 1980 року, коли остання застосовується до конкретної справи.

Правила стосовно юрисдикції, які містяться у главі II Гаазької конвенції 1996 року, створюють загальний підхід до юрисдикції, що забезпечує визначеність для сторін і може таким чином сприяти запобіганню спроб пошуку «зручного» суду через міжнародне викрадення дітей.

Гаазька конвенція 1980 року продовжує застосовуватися до відносин між договірними державами Гаазької конвенції 1996 року, які є також учасниками Гаазької конвенції 1980 року.

Гаазька конвенція 1996 року доповнює і посилює Конвенцію 1980 року, встановлюючи чіткі межі для здійснення юрисдикції, у тому числі у виключних випадках, коли у поверненні дитини відмовлено або повернення не запитано. Гаазька конвенція 1996 року укріплює Гаазьку конвенцію 1980 року, підкреслюючи первинну роль органів влади Договірної держави постійного місця проживання дитини у прийнятті рішень про заходи, які можуть бути необхідні для довгострокового захисту дитини. Такий підхід у розумінні співвідношення цих Конвенцій підтримується положеннями «м'якого права» (пункти 13.1, 13.2, 13.5, 13.6 Практичного посібника застосування Гаазької конвенції 1996 року Постійного бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права, 2014 рік), а також офіційним тлумаченням, наданим Постійним бюро Гаазької конференції.

За правилами Гаазької конвенції 1996 року у випадку викрадення держава, в якій дитина зазвичай проживала безпосередньо перед переміщенням або утриманням, зберігає юрисдикцію відповідно до статті 5, за умови дотримання певних умов відповідно до статті 7 цієї Конвенції, що встановлює форму збереження юрисдикції держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення чи утримання. Правила статті 6 Гаазької конвенції 1996 року застосовуються у випадках, коли неможливо встановити постійне місце проживання дитини.

Визначення, яке з правил підвідомчості спору підлягає застосуванню, залежить від встановлених фактичних обставин, зокрема місця постійного проживання дитини, його зміни чи ненабуття такого місця дитиною.

Відповідно до статті 5 Гаазької конвенції 1996 року судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини. З урахуванням статті 7 зазначеної Конвенції у разі зміни звичайного місця проживання дитини на іншу Договірну Державу юрисдикцію мають органи держави нового звичайного місця проживання. Стаття 5 Гаазької конвенції 1996 року містить загальне правило стосовно юрисдикції, яке полягає в тому, що заходи захисту дітей мають бути вжиті судовими або адміністративними органами держави місця постійного проживання дитини. Поняття «місце постійного проживання» не визначене цією Конвенцією, оскільки таке місце проживання дитини має визначатися Договірними Державами в кожному конкретному випадку на підставі фактичних обставин.

Звичайне місце проживання підтверджується: відвідуванням дошкільного навчального закладу – садка, школи, різноманітних гуртків; за результатами встановлення таких обставин: за дитиною здійснюється медичний догляд, у дитини є свої друзі, захоплення, дитина має сталі сімейні зв'язки та інші факти, які свідчать, що дитина вважає своє місце проживання постійним, комфортним і місцем проживання своєї родини, тощо.

Звичайне місце проживання відповідає місцю, яке відображає певний ступінь інтеграції дитини в соціальне і сімейне середовище. Із цією метою, зокрема, повинні братися до уваги тривалість, регулярність, умови і причини перебування на території держави-члена і переїзду сім'ї в цю державу, громадянство дитини, місце і умови відвідування школи, мовні знання, а також сімейні та соціальні відносини дитини в цій державі.

Враховуючи вказані норми міжнародного і цивільного права, а також те, що на момент пред'явлення позову малолітній проживає на території України разом із матір'ю, що свідчить про те, що Україна є звичайним місцем його проживання в розумінні частини першої статті 5 Гаазької конвенції 1996 року, спір між сторонами підпадає під юрисдикцію судів України.

Задля досягнення зазначеної вище легітимної мети та найкращого задоволення інтересів дитини за існування встановленого судом на підставі належних, допустимих і достатніх доказів серйозного ризику того, що повернення дитини поставить її під загрозу заподіяння шкоди психіці, відмова у позові є виправданою.

Зазначене узгоджується з правовим висновком Великої Палати Верховного Суду, викладеним у постанові від 13 квітня 2021 року у справі №2-4237/12 (провадження №14-21звц21), про перегляд за виключними обставинами постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 серпня 2018 року у зв'язку зі встановленням ЄСПЛ у рішенні у справі «Сатановська та Роджерс проти України» (Satanovska and Rodgers v. Ukraine, заява №12354/19) порушення Україною міжнародних зобов'язань за статтею 8 Конвенції 1950 року при вирішенні судом справи.

У справі, яка переглядається, встановлено, що малолітній вивезений із Угорщини до України його батьками – позивачем і відповідачкою 21 грудня 2018 року. Батько дитини був присутній при перетині кордону під час вивезення сина та надав усну згоду на перебування дитини з матір'ю в Україні.

Отже, у цій справі відсутні такі обов'язкові умови для повернення дитини, як незаконне переміщення та утримання дитини, і наявна така умова, як надання згоди, у тому числі своїми активними діями (при перетині кордону), на переміщення та утримання дитини.

При цьому матеріали справи не містять доказів на підтвердження слів позивача про те, що така згода ним надана лише на період новорічних свят.

За твердженням відповідачки, вона після народження сина була змушена втекти разом із сином з Угорщини до України, оскільки їхньому життю і здоров'ю загрожувала реальна небезпека з боку її чоловіка, який умисно систематично вчиняв фізичне насильство щодо неї, завдавав їй тілесні ушкодження, навіть коли вона була вагітна.

Суд першої інстанції встановив, що дитина мешкає разом з матір'ю за місцем її проживання та забезпечена всім необхідним. Сім'я відповідача проживає у власному приватному будинку, в якому створені всі належні умови для повноцінного розвитку малолітнього. Дитина спостерігається у педіатра в поліклініці за місцем мешкання, про що 08 січня 2019 року підписано відповідну декларацію. Відповідачка надала копію довідки про реєстрацію особи громадянином України.

З огляду на викладене суд першої інстанції, встановивши фактичні обставини у справі, від яких залежить правильне вирішення спору, враховуючи найкращі інтереси дитини, дійшов правильного висновку про те, що малолітній уже прижився у своєму новому середовищі, в якому перебуває з грудня 2018 року, тобто більше чотирьох років.

Крім того, дитина перебуває у віці, коли потребує тісного емоційного контакту з матір'ю, що є запорукою її гармонійного розвитку, тому вона не повинна розлучатися з нею. Можлива розлука і зміна місця проживання з України на Угорщину, де дитина не знає нікого з родини батька, буде для неї стресовою, фруструючою ситуацією, яка негативно вплине як на її психологічний, так і фізичний розвиток. З огляду на вік дитини розлучення з матір'ю створить для дитини нетерпимі обставини. При цьому у своєму віці дитина має коло значущих для нього людей, які становлять його сімейне оточення, у процесі взаємодії з якими відбувається процес соціальної та гендерної ідентичності: мати і її родина.

Отже, існують реальні ризики того, що повернення дитини до Угорщини негативно вплине на дитину, спричинить їй психічну шкоду та не сприятиме забезпеченню як найкращих її інтересів.

Верховний Суд також враховує, що на час розгляду справи судом касаційної інстанції дитині виповнилося чотири роки вісім місяців, з яких лише п'ять місяців дитина проживала в Угорщині, а з 21 грудня 2018 року (тобто вже більше чотирьох років) проживає в Україні.

Лише прагнення батька до здійснення піклування і реалізації своїх батьківських прав не є достатнім для твердження про найкращі інтереси дитини для повернення її за місцем проживання батька за викладених обставин у мотивувальній частині цієї постанови.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/5ba496yn>.

2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав

22 **Постанова Верховного Суду від 21.06.2023 у справі №127/10585/21**

Тимчасове перебування відповідача за кордоном, наявність у нього судимості та заборгованості зі сплати аліментів не є підтвердженням ухилення від виховання сина відповідача і його винної поведінки. а тому не можуть бути підставами для позбавлення його батьківських прав.

Те, що відповідач заперечує проти позбавлення його батьківських прав, вказує, що він не втратив інтересу до дитини і має намір на відновлення відносин з ним, свідчить про його зацікавленість у прийнятті участі в житті дитини.

1. Обставини справи

Позивач (бабуся) звернулася до суду з позовом до відповідача про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітнього внука.

На обґрунтування позовних вимог зазначала, що її донька та відповідач уклали шлюб у 2007 році, проте через деякий час після одруження подружжя почало проживати окремо, і вищезазначений шлюб було розірвано в судовому порядку в 2020 році. Після розлучення син залишився проживати з матір'ю.

Згодом донька позивачки померла і дитина почала проживати з бабусею.

З 2011 року до дня звернення позивачки до суду батько дитини участі у вихованні не брав, не піклувався про його фізичний та духовний розвиток, не цікавився його навчанням, матеріально не забезпечував сина та повністю ухилявся від виконання своїх батьківських обов'язків з виховання дитини.

Відповідач зловживає спиртними напоями та веде аморальний спосіб життя, а з 2017 року до 2020 року перебував у місцях позбавлення волі.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що позивачка не надала належних, достатніх і допустимих доказів на підтвердження того, що відповідач свідомо ухиляється від виконання батьківських обов'язків з виховання дитини. Висновок органу опіки і піклування про доцільність позбавлення батьківських прав відповідача не є підставою для такого позбавлення, оскільки він є недостатньо обґрунтованим і не містить встановлених фактичних обставин, достатніх підстав та аргументів, що свідчать про ухилення відповідачем від виконання своїх батьківських обов'язків. Тимчасове перебування відповідача за кордоном, наявність у нього судимості і заборгованості зі сплати аліментів не є підтвердженням ухилення від виховання сина відповідача та його винної поведінки, а тому також не можуть бути підставами для позбавлення його батьківських прав. Крім того, на диспансерному обліку у КЗ ВОНД «Соціотерапія» та у Вінницькій обласній психоневрологічній лікарні ім. акад. О. І. Ющенка з приводу хронічного алкоголізму, наркоманії, токсикоманії відповідач не перебував, під час його огляду ознак хронічного алкоголізму, наркоманії чи токсикоманії не виявлено. Відповідач, можливо, і не повною мірою реалізує свої батьківські права та не завжди відповідально підходить до виконання своїх батьківських обов'язків щодо виховання сина, однак заперечує проти позбавлення його батьківських прав, вказує, що не втратив інтересу до дитини і має намір на відновлення відносин із ним, що свідчить про його зацікавленість у участі в житті дитини. Та обставина, що на час розгляду справи дитина проживає разом із позивачем та її вихованням і розвитком займається остання, не свідчить про те, що батько дитини не бажає брати участь у її утриманні і вихованні, тобто свідомо умисно нехтує батьківськими обов'язками щодо сина і не є підставою для позбавлення його батьківських прав.

Не погоджуючись з рішенням суду першої інстанції, позивачка подала апеляційну скаргу.

Постановою апеляційного суду скаргу позивача залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції без змін.

Апеляційний суд погодився з висновком суду першої інстанції про відсутність підстав для позбавлення відповідача батьківських прав відносно сина. При цьому суд апеляційної інстанції зазначив, що за життя і до 12 березня 2021 року колишня дружина відповідача до суду з позовом про позбавлення відповідача батьківських прав не зверталася, тобто не вбачала наявності підстав для такого звернення, а для висновку про винність відповідача в ухиленні від виховання дитини повинен пройти певний час, під час якого може мати місце таке ухилення і якого у позивача не було, оскільки з цим позовом до суду позивачка звернулася через місяць після смерті доньки. Звернення позивача до суду з позовом про позбавлення відповідача батьківських прав у місячний термін після смерті матері дитини не свідчить про наявність підстав для такого позбавлення, оскільки є передчасним.

Доводи апеляційної скарги про те, що суд не взяв до уваги показання свідків з боку позивача, які пояснили, що в період з 2011-2014 роки вони щоденно бачилися з померлою та часто спілкувалися з її сином, але жодного разу не бачили відповідача поряд із сином, є безпідставними. Показання свідків зі сторони позивача ґрунтуються на повідомленнях померлої матері дитини, яку неможливо допитати в судовому засіданні, а тому на підставі частини другої статті 90 ЦПК України показання цих свідків не можуть бути допустимими доказами ухилення відповідача від виконання ним своїх батьківських обов'язків. Доводи апеляційної скарги про те, що поза увагою суду залишилися суперечливі пояснення свідків з боку відповідача також не заслуговують на увагу, оскільки не підтверджуються технічним аудіозаписом судових засідань, в яких були допитані зазначені свідки, та аналізом їхніх пояснень. Крім того, суд першої інстанції правильно не взяв до уваги висновок органу опіки та піклування про доцільність позбавлення батьківських прав відповідача з огляду те, що цей висновок є недостатньо обґрунтованим, у ньому не наведено підстав та аргументів, які б указували на доцільність позбавлення відповідача батьківських прав.

Позивачка не надала допустимих, достовірних і достатніх доказів умисного ухилення відповідача від виконання ним своїх батьківських обов'язків, винної поведінки батька і свідомого нехтування цими своїми обов'язками, які б давали підстави для застосування до нього крайнього заходу впливу у вигляді позбавлення його батьківських прав відносно сина. Суд апеляційної інстанції наголосив, що за обставин недоведеності свідомого нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками, а також, враховуючи те, що батько дитини заперечує проти позбавлення його батьківських прав, суд першої інстанції дійшов правильного висновку про відсутність підстав для задоволення позовних вимог.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд погодився з висновками, викладеними в постанові апеляційного суду, та залишив без змін вказане судові рішення з огляду на таке.

Ухвалюючи рішення про відмову у задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, виходив з недоведеності того, що відповідач свідомо ухиляється від виконання батьківських обов'язків з виховання дитини. Суди вказали, що тимчасове перебування відповідача за кордоном, наявність у нього судимості та заборгованості зі сплати аліментів не є підтвердженням ухилення від виховання сина відповідача і його винної поведінки. На диспансерному обліку у КЗ ВОНД «Соціотерапія» та у Вінницькій обласній психоневрологічній лікарні ім. акад. О. І. Ющенка з приводу хронічного алкоголізму, наркоманії, токсикоманії відповідач не перебував, під час його огляду ознак хронічного алкоголізму, наркоманії чи токсикоманії не виявлено. Суди попередніх інстанцій зазначили, що відповідач заперечує проти позбавлення його батьківських прав, вказує, що не втратив інтересу до дитини і має намір на відновлення відносин з ним, що свідчить про його зацікавленість у участі в житті дитини.

Колегія суддів погодилася з таким висновком і відхилила доводи касаційної скарги про те, що при ухваленні рішення суди попередніх інстанцій не врахували висновку виконавчого комітету Вінницької міської ради від 30 червня 2021 року про доцільність позбавлення батьківських прав. При дослідженні цього висновку суди вказали, що він є недостатньо обґрунтованим, у ньому не наведено підстав та аргументів, які б указували на доцільність позбавлення відповідача батьківських прав. Цей висновок не містить даних, які об'єктивно характеризують відповідача як особу, яка не здійснює своїх батьківських обов'язків, органом опіки та піклування не надано оцінки можливим причинам ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків. Суди оцінили означений висновок у сукупності з іншими доказами і сам собою він не є правовою підставою для застосування крайнього заходу – позбавлення відповідача батьківських прав.

Аргумент касаційної скарги про те, що відповідач ніколи не цікавився життям сина, не допомагав йому фінансово та морально, через що дитина не сприймає відповідача як батька, спростовується матеріалами справи – листами комунального закладу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №13 Вінницької міської ради» про те, що відповідач періодично телефонував класному керівнику з приводу навчання сина, довідкою ГУ ПФ України у Вінницькій області про призначення дитині пенсії у зв'язку із втратою годувальника за заявою батька, за судовим наказом Вінницького міського суду Вінницької області від 31 липня 2020 року у справі №127/15128/20 сплачував аліменти на дитину.

Щодо посилання в касаційній скарзі на розрахунок Першого відділу ДВС у місті Вінниця Центрально-Західного МУМЮ (м. Хмельницький) від 31 грудня 2022 року, згідно з яким борг зі сплати аліментів становить 98 579,34 грн, то колегія суддів вважає за необхідне зазначити, що суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування норм матеріального права та дотримання норм процесуального права лише в межах тих обставин, які існували на час розгляду судом першої інстанції. Оскільки цей розрахунок складений після ухвалення рішення судом першої інстанції, відсутні підстави для перевірки і дослідження вказаного розрахунку.

Аргумент касаційної скарги про умисний виїзд відповідача за межі України з метою ухилення від виконання своїх батьківських обов'язків є необґрунтованим.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 травня 2019 року у справі №357/17852/15-ц за позовом про визнання незаконним вивезення дитини за кордон, визначення місяця її проживання та відібрання дитини, на яку міститься посилання в касаційній скарзі, є нерелевантною.

Висновки, викладені в оскарженій постанові суду апеляційної інстанції, не суперечать висновкам Верховного Суду, викладеним у постановках від 29 вересня 2021 року у справі №459/3411/18, від 26 квітня 2022 року у справі №520/8264/19.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://tinyurl.com/bd82s7cc>.

Постанова Верховного Суду від 21.06.2023 у справі №127/10585/21

Наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання сина не є безумовною підставою для позбавлення відповідача батьківських прав щодо дитини, проте сукупність встановлених під час розгляду справи обставин підтверджує ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків. Також наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини не свідчить про намір батька на відновлення відносин із сином і зацікавленість у наявності засобів для життя, навчання і розвитку дитини.

Справа перебуває на розгляді суду з лютого 2015 року, проте відповідач не вчиняв дій, крім апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, які б свідчили про наявність у нього інтересу до спілкування з дитиною, проведення з нею часу та її виховання. Обставина перебування відповідача за кордоном з 2015 року не звільняє його від виконання батьківських обов'язків та за наявності бажання не є перешкодою для спілкування з дитиною за допомогою існуючих засобів комунікації.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом до відповідача про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітнього сина.

На обґрунтування позовних вимог зазначала, що вона та відповідач уклали шлюб у 2010 році, проте через рік час після одруження вищезазначений шлюб було розірвано в судовому порядку. За час шлюбу у них народився син, який після розлучення залишився проживати з матір'ю.

На обґрунтування позовних вимог зазначила, що відповідач не піклується, не цікавиться вихованням, життям і здоров'ям їхнього малолітнього сина. Також відповідач має заборгованість зі сплати аліментів на утримання їхнього сина. Крім того, позивач зазначала, що батько не виявляє бажання спілкуватися з дитиною, не відвідує його, не піклується про фізичний і духовний розвиток, не дбає про його виховання, не сприяє засвоєнню загальнонавчаних норм моралі, а також не надає матеріальної допомоги на утримання дитини.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Заочним рішенням суду першої інстанції позов позивача задоволено, позбавлено відповідача батьківських прав відносно неповнолітнього сина.

Ухвалою Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 13 грудня 2021 року заяву представника відповідача про перегляд заочного рішення задоволено.

Скасовано заочне рішення міськрайонного суду та постановлено справу розглядати за правилами загального позовного провадження та призначено підготовче судове засідання.

Надалі рішенням міськрайонного суду позовні вимоги задоволено.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що саме собою заперечення відповідачем факту позбавлення батьківських прав не є достатньою підставою для відмови у задоволенні позову.

Посилання відповідача на те, що фактично він був позбавлений можливості належно реалізувати свої батьківські права, оскільки позивач чинила йому в цьому перешкоди, суд вважав непереконливими і непідтвердженими під час розгляду справи. При цьому вони не спростовують висновків органу опіки та піклування щодо наявності підстав для позбавлення відповідача батьківських прав.

Суд першої інстанції зазначив, що відповідач, вказуючи на наявність перешкод з боку позивача, із заявами щодо визначення йому способів участі у вихованні та спілкуванні з дитиною до органу опіки та піклування не звертався, а відтак упродовж тривалого часу належно не реалізував наданих законом прав щодо встановлення та/або відновлення стосунків із сином. Крім того, наведені під час розгляду справи відповідачем на спростування позовних вимог обставини та причини, на думку суду, не є поважними і не є такими, що фактично унеможлилювали належну реалізацію батьком своїх батьківських обов'язків.

Суд вважав доведеним позивачем факт, що відповідач не піклується про сина, оскільки не сплачує аліменти та допустив значну заборгованість. Отже, наявна винна поведінка відповідача відносно дитини, що виразилося у нехтуванні обов'язками як батька щодо свого сина: відповідач не бачиться та не спілкується із сином, не піклується про фізичний і духовний розвиток дитини, не цікавиться його навчанням і позашкільними вподобаннями, тривалий час матеріально не забезпечує сина. Вказаною бездіяльністю (невиконанням батьківських обов'язків) відповідач порушує права дитини на належне батьківське виховання.

Не погоджуючись із рішенням суду першої інстанції, відповідач подав апеляційну скаргу.

Постановою апеляційного суду скаргу відповідача залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції без змін.

Суд апеляційної інстанції вважав, що для забезпечення якнайкращих інтересів дитини, враховуючи відсутність доказів наявності у відповідача інтересу до участі у вихованні дитини, є можливість для застосування до відповідача такого виключного заходу впливу, як позбавлення батьківських прав. Отже, суд першої інстанції дійшов правильного висновку про наявність підстав для задоволення позову, оскільки відповідач на порушення вимог статті 150 СК України свідомо не виконує обов'язки щодо виховання та розвитку дитини.

Суд застосував норми Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, судову практику Верховного Суду у подібних спорах.

Апеляційний суд відхилив доводи відповідача та його представника про неналежне повідомлення судом першої інстанції про розгляд справи, призначений на 07 жовтня 2022 року, оскільки ці доводи спростовуються матеріалами справи, а саме: довідкою про доставку електронного листа, у якій вказано, що на електронну адресу 29 серпня 2022 року було доставлено повістку про виклик до суду на 07 жовтня 2022 року о 12 годині 00 хвилин.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд погодився з висновками, викладеними в рішеннях попередніх інстанцій з огляду на таке.

Так, суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість позбавлення відповідача батьківських прав. При цьому судами враховано, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу та допускається при наявності вини в його батька/матері, які належно не виконують своїх батьківських обов'язків.

Наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання сина не є безумовною підставою для позбавлення відповідача батьківських прав щодо дитини, проте сукупність встановлених під час розгляду справи обставин підтверджує ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків. Також наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини не свідчить про намір відповідача на відновлення відносин із сином і зацікавленість у наявності засобів для життя, навчання і розвитку дитини.

Колегія суддів також враховує, що справа перебуває на розгляді суду з лютого 2015 року, проте відповідач не вчиняв дій, крім апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, які б свідчили про наявність у нього інтересу до спілкування з дитиною, проведенні з нею часу та її виховання. Обставина перебування відповідача за кордоном з 2015 року не звільняє його від виконання батьківських обов'язків та за наявності бажання не є перешкодою для спілкування з дитиною за допомогою існуючих засобів комунікації. Посилання відповідача про наявність перешкод з боку позивача у спілкуванні з дитиною не підтвердилися під час розгляду справи.

Посилаючись на те, що орган опіки та піклування не встановив його майновий стан, відповідач тим самим зневажливо ставиться до своїх обов'язків, адже, знаючи, що з 2015 року у провадженні суду перебуває цей спір, не надав таких доказів органу опіки та піклування, розуміючи при цьому, що перевірити його майновий стан у зв'язку з виїздом за кордон неможливо.

Суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про те, що позивачем надано докази, які свідчать про ухилення відповідача від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини та його винну поведінку.

При цьому суди взяли до уваги висновки органу опіки та піклування щодо доцільності позбавлення батьківських прав відповідача як такого, що підтверджує факт ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків.

З огляду на зазначене колегією суддів вважає, що позивачем доведено необхідність застосування до відповідача такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, доцільність вжиття якого аргументовано судами попередніх інстанцій.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://tinurl.com/4au4r2zb>.

Постанова Верховного Суду від 07.06.2023 у справі №753/18406/16-ц

Малолітня дитина на час розгляду справи був ображений на матір, не бажав спілкуватися з нею. На це безумовно вплинула тривала відсутність спілкування між сином і матір'ю, а також конфлікт між відповідачкою та позивачем.

Встановлені судами обставини, наявність заборгованості зі сплати аліментів свідчать, що вжиті протягом 2014-2020 років дії та заходи не можна визнати достатніми для висновку про належне виконання батьківських обов'язків щодо виховання, піклування, утримання і розвитку сина. У той же час такі дії, а також висловлені наміри свідчать про можливість зміни поведінки матері за допомогою та участі органів опіки та піклування.

Обставини цієї справи свідчать про наявність підстав для того, щоб попередити відповідача про необхідність змінити ставлення до виконання батьківських обов'язків, налагодити контакти з дитиною, брати участь у вихованні, розвитку та піклуванні щодо дитини.

1. Обставини справи

У жовтні 2016 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітнього сина.

На обґрунтування позовних вимог зазначав, що з червня 2007 року він перебував у зареєстрованому шлюбі з відповідачкою, який рішенням суду у 2014 році було розірвано. Під час перебування у шлюбі в них народився син.

Фактично шлюбні стосунки між позивачем і відповідачкою припинені у лютому 2014 року, вони проживають окремо. Із червня 2014 року відповідачка перестала спілкуватися із сином, а також не бере участь у житті дитини у обсязі, достатньому для його розвитку, не виконує свої батьківські обов'язки, фактично ухиляється від їх виконання.

Заочним рішенням суду з відповідача на користь позивача стягнуто аліменти на утримання малолітнього у розмірі 1/3 частини усіх видів заробітку (доходу) щомісяця, але не менше 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 30 жовтня 2014 року і до досягнення дитиною повноліття.

Рішенням суду визначено місце проживання дитини разом з батьком.

Враховуючи викладене, позивач просив суд позбавити відповідачку батьківських прав відносно малолітнього сина.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що відповідно до висновку Служби у справах дітей Дарницької районної в м. Києві державної адміністрації орган опіки та піклування вважає за недоцільне позбавлення батьківських прав відповідачки відносно малолітньої дитини. Із цього висновку вбачається, що на засіданні комісії було вислухано думку матері, яка повідомила, що вона проти позбавлення її батьківських прав, хоче дбати про фізичний і духовний розвиток дитини, піклуватися про сина, брати участь у його житті.

Крім цього, з матеріалів справи слідує, що сторони мають конфліктні відносини між собою, що підтверджено судовими рішеннями, зокрема про те, що після розірвання шлюбу у сторін виникли неприємні відносини, що стало підставою для сімейних конфліктів, звернення до правоохоронних органів, і залишення відповідачкою спільного житла з червня 2014 року. Відповідачка не ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків з виховання та утримання дитини, однак позивач не надає можливості спілкуватися з дитиною, чим перешкоджає добровільному виконанню матір'ю її обов'язків.

Судом також встановлено, що відповідачка хворіє на онкологічне захворювання, що підтверджується наявною в матеріалах справи медичною документацією.

Отже, позивач у справі не лише не сприяв участі матері у вихованні сина, а й певною мірою перешкоджав у цьому, що підтверджується матеріалами справи, зокрема зверненнями до правоохоронних органів. Малолітня дитина сторін на час розгляду справи негативно ставиться до матері, ображений на неї, не бажає спілкуватися з нею. На це безумовно вплинула тривала відсутність спілкування між сином і матір'ю, а також негативне ставлення до відповідачки з боку позивача. Однак доказів на підтвердження винної поведінки відповідачки, свідомого нехтування нею своїми обов'язками суду не надано.

Не погоджуючись з рішенням суду першої інстанції, позивач подав апеляційну скаргу.

Постановою апеляційного суду скаргу позивача залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції без змін.

Апеляційний суд погодився з висновком суду першої інстанції про відсутність підстав для позбавлення відповідача батьківських прав відносно сина. При цьому суд апеляційної інстанції зазначив, що під час розгляду справи в суді апеляційної інстанції було надано висновок органу опіки та піклування Печерської районної в м. Києві державної адміністрації, про доцільність позбавлення батьківських прав відповідача відносно дитини, як такої, що ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків з виховання та догляду своєї дитини.

Цей висновок органу опіки та піклування суд не вважав підставою для скасування оскаржуваного рішення з того, що при зверненні до суду з позовом позивач зазначав, що відповідачка не приділяє належної уваги виконанню батьківського обов'язку з розвитку та виховання сина з червня 2014 року. Позивачем не надано доказів на підтвердження ухилення матері від виховання сина. Таких підстав не вбачав і орган опіки та піклування під час розгляду справи про позбавлення відповідачки батьківських прав відносно сина.

Крім того, до матеріалів справи надано медичні висновки, якими встановлено, що відповідач проходить лікування онкологічного захворювання та перенесла декілька операцій з видалення органів і більше шести курсів хіміотерапії.

Складаючи висновок про доцільність позбавлення батьківських прав відповідачки, орган опіки та піклування послався на відсутність документів на підтвердження отримання постійного заробітку та постійної роботи матері. При цьому бесіда з відповідачкою не проводилася, її доводи не враховувалися, як і не враховувався стан її здоров'я.

У зв'язку із зазначеним, ухвалюючи рішення, суд першої інстанції правильно виходив з того, що позивачем не доведено винної поведінки відповідачки та її свідомого нехтування своїми обов'язками, а посилення позивача на наявність заборгованості зі сплати аліментів не є підставою для позбавлення батьківських прав.

Також із матеріалів справи вбачається, що позивач у справі не лише не сприяв участі матері у вихованні сина, а й певною мірою перешкоджав цьому, що підтверджується матеріалами справи, зокрема зверненнями до правоохоронних органів.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд погодився з висновками, викладеними в постанові апеляційного суду, і залишив без змін вказане судові рішення з огляду на таке.

Судами першої та апеляційної інстанцій встановлено, що матеріали справи не містять достатніх доказів того, що поведінка відповідачки відносно дитини може призвести до позбавлення її батьківських прав.

Згідно з висновком служби у справах дітей орган опіки та піклування вважав за недоцільне позбавлення батьківських прав відповідачки відносно малолітньої дитини. При формуванні висновку враховано, що мати проти позбавлення її батьківських прав заперечувала, висловлювала бажання дбати про фізичний і духовний розвиток дитини, піклуватися про сина, брати участь у його житті.

Суди встановили, що після розірвання шлюбу у сторін виникли неприязні відносини, що стало підставою для сімейних конфліктів, звернення до правоохоронних органів, і залишення відповідачкою спільного житла з червня 2014 року.

Також судами попередніх інстанцій встановлено, що відповідачка хворіє на онкологічне захворювання (інвалід 3 групи), що підтверджується наявною в матеріалах справи медичною документацією.

Судами попередніх інстанцій враховано, що батько не сприяв участі матері у вихованні сина, певною мірою перешкоджав цьому, що підтверджується зверненнями відповідачки до правоохоронних органів.

Суд апеляційної інстанції надав критичну оцінку висновку органу опіки та піклування про доцільність позбавлення батьківських прав відповідачки відносно дитини з посиланням на те, що його складено без врахування позиції відповідачки, стану її здоров'я.

Слід звернути увагу на те, що у матеріалах справи відсутні докази застосування відповідачки заходів впливу у зв'язку з неналежним виконанням батьківських обов'язків з боку органів Національної поліції, органів опіки та піклування, суду, у тому числі притягнення до адміністративної відповідальності за неналежне виконання батьківських обов'язків.

Враховуючи викладене, колегія суддів Верховного Суду погодилася з висновком суду першої інстанції, з яким погодився суд апеляційної інстанції, про те, що в цій справі позивач не довів необхідності застосування до відповідачки такої крайньої санкції, як позбавлення батьківських прав (розриву кровного споріднення), і позитивного впливу від застосування цієї санкції на неповнолітню дитину.

Колегія суддів Верховного Суду відхилила доводи касаційної скарги позивача про те, що суди першої та апеляційної інстанцій під час розгляду справи не врахували думку дитини про небажання спілкуватися з матір'ю, висловлену на судовому засіданні під час розгляду справи в суді першої інстанції.

Дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, що має достатній рівень розуміння, під час розгляду судовим органом справи, що стосується її, наділяється правами: отримувати всю відповідну інформацію; отримувати консультацію та мати можливість висловлювати свої думки; клопотати про призначення спеціального представника під час розгляду судовим органом справ, бути поінформованою про можливі наслідки реалізації своїх думок та про можливі наслідки будь-якого рішення (статті 3, 4 Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 року).

Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном. Разом з тим згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини (стаття 12 Конвенції про права дитини, стаття 171 СК України, стаття 14 Закону України «Про охорону дитинства», стаття 45 ЦПК України).

Суд враховує висловлену дитиною думку системно, з ясовуючи належну фактичні обставини справи, досліджуючи та надаючи належну правову оцінку зібраним у справі доказам у їх сукупності, що в результаті сприятиме правильному вирішенню спору. Тільки так будуть забезпечені найкращі інтереси дитини, а не інтереси та бажання батьків, які вони не можуть чи не бажають вирішувати в позасудовий спосіб (постанова Верховного Суду від 21 липня 2021 року у справі №404/3499/17).

Малолітній на той час у судовому засіданні під час розгляду справи в суді першої інстанції пояснив суду, що спілкуватися з матір'ю не має великого бажання, мати не піклується про нього. Мати йому не телефонує, не зустрічається з ним.

Суди надали оцінку думці дитини у сукупності з усіма обставинами справи, врахували сімейну ситуацію. Суди взяли до уваги, що малолітня дитина сторін на час розгляду справи була ображена на матір, не бажала спілкуватися з нею. На це безумовно вплинула тривала відсутність спілкування між сином і матір'ю, а також конфлікт між відповідачкою та позивачем.

ТВстановлені судами обставини, наявність заборгованості зі сплати аліментів свідчать, що вжиті відповідачкою протягом 2014-2020 років дії та заходи не можна визнати достатніми для висновку про належне виконання батьківських обов'язків щодо виховання, піклування, утримання і розвитку сина. У той же час такі дії, а також висловлені наміри свідчать про можливість зміни поведінки матері за допомогою та участі органів опіки та піклування.

Обставини цієї справи свідчать про наявність підстав для того, щоб попередити відповідачку про необхідність змінити ставлення до виконання батьківських обов'язків, налагодити контакти з дитиною, брати участь у вихованні, розвитку та піклуванні щодо дитини.

Колегія суддів вважала за доцільне наголосити, що залишення поза увагою попередження про необхідність змінити ставлення до виконання батьківських обов'язків визнано у справі №149/2510/21 достатньою підставою для позбавлення батьківських прав (постанова Верховного Суду від 23 листопада 2022 року).

Загальні висновки судів першої та апеляційної інстанцій про недоцільність позбавлення матері батьківських прав щодо неповнолітнього станом на сьогодні сина з урахуванням встановлених у цій справі обставин слід визнати обґрунтованими та такими, що не суперечать правовим висновкам Верховного Суду, на які містяться посилання в касаційній скарзі.

Відповідно до частини третьої статті 401 ЦПК України суд касаційної інстанції залишає касаційну скаргу без задоволення, а рішення без змін, якщо відсутні підстави для скасування судового рішення.

Враховуючи наведене, встановивши відсутність підстав для скасування оскаржених судових рішень, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає залишенню без задоволення, а оскаржувані судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://tinyurl.com/2xwed6ss>.

Постанова Верховного Суду від 16.06.2023 у справі №53/23579/19

Належних і допустимих доказів винного свідомого ухилення відповідача від виконання своїх батьківських обов'язків, які б були законною підставою для позбавлення його батьківських прав, позивачем не надано.

Саме собою невідвідування відповідачем навчальних закладів дочок і закладів охорони здоров'я, де вони перебувають під наглядом, не є належним доказом його свідомого навмисного ухилення від виконання батьківських обов'язків, і необхідності застосування крайнього заходу, враховуючи, що до 2017 року вони проживали у різних населених пунктах.

1. Обставини справи

У листопаді 2019 року позивач звернулася до суду з позовом до відповідача про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітньої дочки.

На обґрунтування позовних вимог зазначала, що з листопада 2002 року вона перебувала з відповідачем у шлюбі, в якому народилося дві дочки.

До 2010 року вони з відповідачем проживали однією сім'єю, а після стосунки між ними припинилися і згодом шлюб було розірвано.

Позивач стверджує, що, починаючи з 2010 року, дочки проживають з нею та перебувають на її утриманні. Відповідач протягом тривалого часу не цікавиться дітьми, не бере участі у їх вихованні, не піклується про їх здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, матеріальної допомоги не надає, що, на її думку, свідчить про самоусунення від виконання батьківських обов'язків.

У 2018 році було видано судовий наказ, яким стягнуто з відповідача на її користь аліменти на дочок, у розмірі 1/3 частки від усіх видів його заробітку (доходу), але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку щомісяця, починаючи з липня 2018 року, і до досягнення дітьми повноліття. У зв'язку з невиконанням відповідачем судового наказу на 1 вересня 2019 року утворилася заборгованість зі сплати аліментів у розмірі 31 961 грн, що підтверджується розрахунком заборгованості.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог про позбавлення відповідача батьківських прав відносно дочок, суд першої інстанції виходив з того, що в цій конкретній ситуації позбавлення відповідача батьківських прав буде для дітей кращим, ніж зворотне, оскільки не сприяє захисту їхніх прав узагалі. Особливості правовідносин, що склалися, свідчать про необхідність зміни батьком свого ставлення до виховання дочок, що має контролювати орган опіки та піклування.

Не погоджуючись з рішенням суду першої інстанції, позивачка подала апеляційну скаргу.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Відхиляючи апеляційну скаргу позивачки, суд апеляційної інстанції не прийняв докази, надані відповідачем до суду апеляційної інстанції, і подання психолога, долучені до апеляційної скарги, і погодився з висновками суду першої інстанції, оскільки вважав, що до таких висновків суд першої інстанції дійшов на підставі всебічно і повно з'ясованих обставин справи, які мають значення для її правильного вирішення.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд погодився з висновками, викладеними в постанові апеляційного суду, і залишив без змін вказане судове рішення з огляду на таке.

З довідки про зареєстрованих у житловому приміщенні осіб та акта обстеження умов проживання суди встановили, що неповнолітні дочки зареєстровані і проживають з матір'ю.

У серпні 2017 року відповідач надав згоду на влаштування в шкільні заклади та лікування дочок на розсуд матері, що підтверджується нотаріально посвідченою згодою.

З характеристик, наданих гімназії, суди встановили, що одна дочка навчалась у гімназії з 2013 до 2017 року, а інша дочка – з 2010 року до 2017 року.

З відомостей дитячої музичної школи судами встановлено, що одна дочка навчалась у цьому закладі з вересня 2014 року до серпня 2017 року, а інша – з вересня 2012 року до травня 2016 року. Батько до закладу жодного разу не з'являвся, заборон щодо цього від матері не надходило.

З довідок загальноосвітньої школи та характеристик дочок суди встановили, що одна навчається в 11-Б класі, а інша – у 10-Б. Батько дітей упродовж їх навчання в школі не цікавився їхніми досягненнями, поведінкою та культурою спілкування, батьківські збори не відвідував, жодного разу не був присутній на шкільних святах, заборони відвідування дітей від матері не надходило.

Також судами встановлено, що дочки мають захворювання і перебувають на обліку як потерпілі від аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Батько дітей за отриманням відомостей про стан їхнього здоров'я та копій медичної документації не звертався, що підтверджується інформацією некомерційного підприємства – центральної районної лікарні та некомерційного підприємства «Міської дитячої поліклініки».

Практичним психологом складено психологічне подання роботи з дітьми щодо дочок, з якого суди встановили, що одна з доньок ображена на батька, не бажає говорити про нього, майже його не пам'ятає; інша часто згадує сварки з батьком, не має інтересу до спілкування з ним.

З розрахунків заборгованості зі сплати аліментів суди попередніх інстанцій встановили, що заборгованість відповідача на 1 вересня 2019 року становила 31 961 грн, а на 31 грудня 2019 року – 50 015,43 гривні.

5 лютого 2020 року Департамент служб у справах дітей надав висновок про доцільність позбавлення батьківських прав відповідача відносно дочок.

Заперечуючи проти позову, відповідач вказував, що позивачка чинить йому перешкоди у спілкуванні з дітьми.

З листів служби у справах дітей суди встановили, що відповідач до органів опіки та піклування з приводу перешкод йому у спілкуванні з дітьми не звертався.

Відповідачем на підтвердження спілкування з дочками надано роздруковану електронного листування, а на підтвердження переказу їм коштів – копії квитанцій, які судами оцінені.

Зважаючи на те, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити в задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, виходив з того, що належних і допустимих доказів винного свідомого ухилення відповідача від виконання своїх батьківських обов'язків, які б були законною підставою для позбавлення його батьківських прав, позивачем не надано.

Саме собою невідвідування відповідачем навчальних закладів дочок і закладів охорони здоров'я, де вони перебувають під наглядом, не є належним доказом його свідомого навмисного ухилення від виконання батьківських обов'язків, і необхідності застосування крайнього заходу, враховуючи, що до 2017 року вони проживали у різних населених пунктах.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://tinyurl.com/4whctejx>.

Постанова Верховного Суду від 24.05.2023 у справі №358/371/21

Неактивна участь батька в житті дочки спричинена надмірним споживанням відповідача алкоголю та наркотичних речовин, які надалі призвели до залежності та розвитку душевної хвороби; відповідач перебуває на лікуванні, у зв'язку з чим не можуть формуватися плідні та продуктивні відносини між батьком і дитиною, а фізична неможливість спілкування батька з дочкою через перебування в медичному закладі не може бути підставою для позбавлення відповідача батьківських прав, а свідчить про відсутність емоційного зв'язку між членами родини, що може бути результатом відсутності сталого спілкування чи різних світоглядів.

1. Обставини справи

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітньої доньки.

На обґрунтування позовних вимог зазначала, що вона та відповідач є батьками малолітньої доньки, яка перебуває на повному її утриманні.

Із грудня 2018 року відповідач, який зловживав алкоголем і приймав наркотики, перестав цікавитись життям та вихованням дочки, її майбутньою долею, навчанням і станом здоров'я, не піклується про фізичний і духовний розвиток дитини, не забезпечує її матеріально.

Крім того, донька не спілкується з відповідачем в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення, не надає дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей, не сприяє засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі, не виявляє інтересу до її внутрішнього світу та не створює умов для отримання нею освіти. Відповідач притягувався до адміністративної та кримінальної відповідальності.

Вказувала, що рішенням районного суду задоволено заяву лікаря-психіатра центральної районної лікарні про проведення психіатричного огляду у примусовому порядку відповідача без його згоди.

Ухвалою суду застосовано щодо відповідача, який під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого статтею 126-1 КК України, перебував у стані неосудності, примусові заходи медичного характеру у вигляді госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги зі звичайним наглядом.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що через психічне захворювання (шизофренія) відповідач із листопада 2019 року не може виконувати батьківські обов'язки щодо своєї малолітньої дочки.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд не встановив наявності обов'язкового елементу – вини, в ухиленні відповідача від виконання батьківських обов'язків, оскільки таке невиконання спричинено душевною хворобою, а тому дійшов висновку про неможливість позбавлення відповідача батьківських прав з підстав, заявлених позивачем.

Не погоджуючись з рішенням суду першої інстанції, позивач подав апеляційну скаргу.

Постановою апеляційного суду скаргу позивача залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції – без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що судом першої інстанції не встановлено наявності обов'язкового елементу як винності в умисному ухиленні батька дитини від виконання його батьківських обов'язків, тому його неможливо позбавити батьківських прав щодо своєї дочки, позаяк він не виконує своїх батьківських обов'язків внаслідок душевної хвороби.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд касаційну скаргу задовольнив частково. Постанову апеляційного суду скасував, а справу направив на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Постанову суд касаційної інстанції мотивував тим, що обмежившись формальним посиланням на те, що з листопада 2019 року відповідач не може виконувати свої батьківські обов'язки через те, що страждає на шизофренію, суди не сприяли повному, всебічному та об'єктивному розгляду справи, не проаналізували поведінку відповідача до листопада 2019 року, не з'ясували, чи не є вживання алкоголю, наркотиків і психостимуляторів однією із причин психічних розладів у відповідача, та чи не свідчить це про те, що відповідач сам поставив себе в ситуацію, у якій неможливо належним чином виконувати батьківські обов'язки. При цьому у разі необхідності апеляційний суд не був позбавлений можливості скористатись роз'ясненнями відповідних спеціалістів, які спостерігали відповідача у психіатрично-наркологічному медичному об'єднанні. Без встановлення зазначених обставин, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, неможливо ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

Апеляційний суд постановою апеляційну скаргу позивачки в інтересах малолітньої задовольнив частково. Заочне рішення суду першої інстанції змінив, виклав мотивувальну частину в редакції цієї постанови.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що неактивна участь батька в житті дочки спричинена надмірним споживанням відповідача алкоголю та наркотичних речовин, які надалі призвели до залежності та розвитку душевної хвороби. Наразі відповідач перебуває на лікуванні, у зв'язку з чим не можуть формуватися плідні та продуктивні відносини між батьком та дитиною, а фізична неможливість спілкування батька з дочкою, через перебування в медичному закладі не може бути підставою для позбавлення відповідача батьківських прав, а свідчить про відсутність емоційного зв'язку між членами родини, що може бути результатом відсутності сталого спілкування чи різних світоглядів, тому відсутні підстави вважати, що відповідач свідомо ухиляється від виховання дочки та її утримання.

Змінюючи рішення суду першої інстанції в частині мотивів відмови у задоволенні позовних вимог про позбавлення відповідача батьківських прав, суд апеляційної інстанції правильно зазначив, що ухилення батьків від виконання своїх обов'язків повинно бути навмисним, тобто коли особа повністю розуміє наслідки своєї винної поведінки.

Встановивши, що відповідач свідомо та навмисно усунувся від виховання своєї доньки, оскільки він перебував у постійному стані сп'яніння, чи то алкогольного, чи то наркотичного, і не мав можливості оцінити повною мірою негативний вплив своєї поведінки на свою доньку та оточуючих, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для задоволення позовних вимог і позбавлення відповідача батьківських прав щодо малолітньої дитини.

Висновок апеляційного суду про недоведеність позивачем того, які саме фактичні обставини впливають на невиконання батьком своїх обов'язків відносно дитини, є правильним, оскільки позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу, такі заходи допускаються лише тоді, коли змінити поведінку батька у кращу сторону неможливо, і лише при наявності вини в його діях; неактивна участь батька в житті дочки спричинена надмірним споживанням відповідача алкоголю та наркотичних речовин, які надалі призвели до залежності та розвитку душевної хвороби; відповідач перебуває на лікуванні, у зв'язку з чим не можуть формуватися плідні та продуктивні відношення між батьком і дитиною, а фізична неможливість спілкування батька з дочкою через перебування в медичному закладі не може бути підставою для позбавлення відповідача батьківських прав, а свідчить про відсутність емоційного зв'язку між членами родини, що може бути результатом відсутності сталого спілкування чи різних світоглядів.

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ (рішення у справі «Пономарьов проти України») повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватися для виправлення судових помилок і недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду, перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію. Повноваження вищих судів щодо скасування чи зміни тих судових рішень, які вступили в законну силу та підлягають виконанню, мають використовуватися для виправлення фундаментальних порушень.

Таким чином, наведені в касаційній скарзі доводи не спростовують висновків суду першої інстанції у незмінній після апеляційного перегляду частині та апеляційного суду.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://tinyurl.com/yc52untv>.

2.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів

Постанова ВС/КЦС від 12.04.2023 у справі №374/137/22

Вирішуючи питання про застосування обмежувального припису, пріоритет надається безпеці постраждалої особи, а не праву власника особи, яка вчинила домашнє насильство.

Тому доводи заінтересованої особи про те, що видання обмежувального припису перешкоджає у використанні майна, яке йому належить, є необґрунтованими, адже обмежувальний припис є заходом впливу на кривдника та має тимчасовий характер із визначеним строком дії; посилання заінтересованої особи на наявність спору щодо нерухомого майна не спростовує висновків судів попередніх інстанцій, оскільки встановлено, що його дії не мають характеру непорозуміння на побутовому ґрунті, а є психологічним насильством, яке виражене у формі образ, приниження та залякування.

1. Короткий зміст заявлених вимог

У червні 2022 року заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису. У заяві зазначала, що вона і заінтересована особа з 1988 року перебували в зареєстрованому шлюбі та проживали за адресою: АДРЕСА_1. Під час спільного проживання чоловік постійно висловлювався нецензурною лайкою, завдавав їй тілесних ушкоджень, унаслідок чого вона декілька разів викликала поліцію. Така поведінка чоловіка заявниці протягом тривалого періоду часу стала причиною розриву їхніх стосунків. Рішенням суду від 31.08.2021 шлюб між нею і заінтересованою особою розірвано. Незважаючи на те, що заінтересована особа оскаржує вказане рішення суду в апеляційному порядку, заявниця за жодних обставин не зможе продовжувати відносини з колишнім чоловіком через його постійні погрози та приниження. Через це протягом майже двох років заявниця проживає окремо від заінтересованої особи, у своїй квартирі за адресою: АДРЕСА_2, або в батьківському будинку за адресою: АДРЕСА_3.

Заінтересована особа проживає за адресою: АДРЕСА_1. Деякий час заявниця була вимушена тимчасово проживати у своїх знайомих у місті Ржищів, оскільки заінтересована особа постійно приїжджає або до її квартири, або до батьківського будинку та погрожує їй розправою. Кривдник постійно пише їй смс-повідомлення, в яких містяться погрози та образи. На численні звернення з цього приводу до поліції вона отримала лише відповіді щодо проведення із заінтересованою особою профілактичних бесід стосовно недопущення вчинення ним правопорушень у майбутньому. Проте зазначені профілактичні бесіди не мали жодного позитивного ефекту. Заінтересована особа продовжує вчиняти стосовно неї насильницькі дії. Заявниця просила видати обмежувальний припис стосовно заінтересованої особи на строк шість місяців, яким визначити такі тимчасові обмеження його прав: 1) заборонити перебувати в місці проживання (перебування) заявниці за адресами: АДРЕСА_2; АДРЕСА_3; 2) заборонити наблизитися на безпечну відстань не менше 50 метрів до зазначених місць проживання (перебування) заявниці, а також до місця роботи, інших місць частого відвідування; 3) заборонити вести листування, телефонні переговори із заявницею або контактувати через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням суду першої інстанції від 24.06.2022, залишеним без змін постановою апеляційного суду від 14.11.2022, заяву про видання обмежувального припису задоволено. Видано обмежувальний припис стосовно заінтересованої особи, який проживає за адресою: АДРЕСА_1, згідно з яким визначено заходи тимчасового обмеження його прав та покладено на нього обов'язки, а саме: 1) заборонено перебувати в місці проживання (перебування) заявниці за адресами: АДРЕСА_2; АДРЕСА_3; 2) заборонено наблизитися на менше ніж 50 метрів до місць проживання (перебування) заявниці, а також роботи, інших місць частого її відвідування; 3) заборонено вести листування, телефонні переговори із заявницею або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб. Встановлено строк дії обмежувального припису 6 (шість) місяців. Про видання обмежувального припису не пізніше наступного дня з дня ухвалення рішення вирішено повідомити уповноважені підрозділи органів Національної поліції України за місцем проживання (перебування) заявника, а саме: Обухівське РУП ГУНП в Київській області, Дарницьке УП ГУНП в м. Києві, Печерське УП ГУНП в м. Києві, для взяття особи, стосовно якої видано обмежувальний припис, на профілактичний облік, а також виконавчий комітет Ржищівської міської ради Київської області, Дарницьку районну в місті Києві державну адміністрацію та Печерську районну в місті Києві державну адміністрацію.

Задовольняючи вимоги заяви заявниці, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, зробив висновок, що заявниця дійсно є постраждалою особою від домашнього насильства, а її кривдником є заінтересована особа – ОСОБА_2. Таким чином, заявниця обґрунтовано звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису, і її права мають бути захищені судом шляхом видання відповідного обмежувального припису.

3. Короткий зміст вимог касаційної скарги

У грудні 2022 року представник заінтересованої особи подав до Верховного Суду касаційну скаргу, у якій просить скасувати рішення судів попередніх інстанцій та ухвалити нове судові рішення про відмову в задоволенні заяви заявниці про видання обмежувального припису.

Касаційна скарга мотивована тим, що: між колишнім подружжям заінтересованою особою і заявницею є спір щодо поділу спільного сумісного майна (двох квартир, підземного гаража та будинку), у тому числі і тих, де йому заборонено перебувати за обмежувальним приписом. Оскільки з приводу вказаних квартир і будинку наявний спір, покладення на заінтересовану особу заборони перебувати у вказаних об'єктах нерухомості порушує його право на користування ними (квартирою та будинком); суди не врахували, що спір між сторонами щодо розірвання шлюбу, стягнення аліментів, визначення місця проживання дітей або про поділ майна подружжя не може бути вирішений шляхом застосування заходів обмежувального припису; сам факт звернення із заявами про вчинення домашнього насильства без належних і допустимих доказів, що підтверджують такі дії, не є достатнім підтвердженням вчинення такого насильства та застосування судом до кривдника спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству; до суду першої інстанції заявниця додала скріншоти смс-повідомлень через застосунок «Viber» з контактом на ім'я «ОСОБА_4», де не вказано ні конкретного номера телефону абонента, ні інших даних, за допомогою яких можливо ідентифікувати абонента. Суд апеляційної інстанції помилково вказав, що на підтвердження вимог заяви заявниці надано скріншот смс-повідомлень через застосунок «Viber», зміст яких має принизливий характер, містить образи та погрози. У суді апеляційної інстанції заявниця оголосила ці повідомлення з телефону в усній формі, їх огляд суд не здійснював. Тому суди помилково взяли до уваги вказані скріншоти як належні та достатні докази того, що заінтересована особа здійснює психологічне насильство щодо заявниці.

4. Позиція та мотиви Верховного Суду

Верховний Суд зазначив, що вирішуючи питання про застосування обмежувального припису відповідно до Закону, пріоритет надається безпеці постраждалої особи, а не праву власника особи, яка вчинила домашнє насильство. Вимога, що ґрунтується на застосуванні обмежувального припису залежно від результатів оцінки ризиків, міститься в частині третій статті 26 Закону.

Верховний Суд зазначив, що Закон не вимагає надавати обґрунтування та перелік факторів, розглянутих у рамках оцінки ризиків, проте стандартом верховенства права є вмотивоване рішення суду. Метою використання інструментів оцінки ризиків є оцінювання летальності та серйозності домашнього насильства з метою запобігання майбутньому насильству й керування ризиками.

У постанові Верховного Суду від 16.11.2022 у справі №127/9600/22 вказано, що: «обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУпАП та КК України), а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію і направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених вищезазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях.

Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) стаття 1 Першого протоколу до Конвенції містить три окремі норми: перша, що виражається в першому реченні першого абзацу та має загальний характер, закладає принцип мирного володіння майном. Друга норма, що міститься в другому реченні того ж абзацу, охоплює питання позбавлення права власності та обумовлює його певними критеріями. Третя норма, що міститься в другому абзаці, визнає право договірних держав, серед іншого, контролювати використання майна в загальних інтересах. Друга та третя норми, які стосуються конкретних випадків втручання у право мирного володіння майном, повинні тлумачитися у світлі загального принципу, закладеного першою нормою (East/West Alliance Limited v. Ukraine, №19336/04, § 166-168, від 23.01.2014).

Критеріями сумісності заходу втручання у право на мирне володіння майном із гарантіями статті 1 Першого протоколу до Конвенції є те, чи ґрунтувалося таке втручання на національному законі, чи переслідувало легітимну мету, що випливає зі змісту вказаної статті, а також, чи є відповідний захід пропорційним легітимній меті втручання у право:

– втручання держави у право власності повинно мати нормативну основу у національному законодавстві, яке є доступним для заінтересованих осіб, чітким, а наслідки його застосування – передбачуваними;

– якщо можливість втручання у право власності передбачена законом, Конвенція надає державам свободу розсуду щодо визначення легітимної мети такого втручання: або з метою контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів, або для забезпечення сплати податків, інших зборів або штрафів;

– втручання у право власності, навіть якщо воно здійснюється згідно із законом і з легітимною метою, буде розглядатися як порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо не буде встановлений справедливий баланс між інтересами суспільства, пов'язаними з цим втручанням, й інтересами особи, яка зазнає втручання в її право власності. Отже, має існувати розумне співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які використовуються для її досягнення.

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції ЄСПЛ констатує, якщо хоча б один із зазначених критеріїв не буде дотриманий. І навпаки: встановлює відсутність такого порушення, якщо дотримані всі три критерії.

Відповідно до частин першої, другої статті 321 ЦК України право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

Тлумачення наведених норм дає підстави для висновку, що тимчасове обмеження права власності кривдника з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису у порядку, визначеному Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. При вирішенні питання щодо застосування такого заходу суд на підставі встановлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи.

У справі, що переглядається:

– суди встановили, що заінтересована особа систематично, протягом тривалого часу ображає заявницю та висловлює погрози шляхом направлення її текстових повідомлень;

– надані заявницею докази підтверджують обставини застосування відносно неї заінтересованою особою психологічного насильства в розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», визначають ризики продовження чи повторного вчинення насильства та чинники і умови, які створюють або можуть створювати небезпеку для заявниці, що є необхідною умовою для застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству;

– заінтересована особа під час розгляду справи судами попередніх інстанцій не спростував факт надсилання заявниці смс-повідомлень з погрозами у застосунку «Viber». Крім того, аудіозапис засідання апеляційного суду свідчить, що заінтересована особа визнала факт направлення заявниці смс-повідомлень, проте заперечувала наявність у їх змісті погроз;

– вирішуючи питання про застосування обмежувального припису відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», пріоритет надається безпеці постраждалої особи, а не праву власника особи яка вчинила домашнє насильство. Тому доводи заінтересованої особи про те, що видання обмежувального припису перешкоджає у використанні майна, яке йому належить, є необґрунтованими, адже обмежувальний припис є заходом впливу на кривдника та має тимчасовий характер із визначеним строком дії;

– посилення заінтересованої особи на наявність спору щодо нерухомого майна не спростовує висновків судів попередніх інстанцій, оскільки встановлено, що його дії не мають характеру непорозуміння на побутовому ґрунті, а є психологічним насильством, яке виражене у формі образ, приниження та залякування.

Таким чином, на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства заінтересованою особою стосовно заявниці, суди зробили обґрунтований висновок про необхідність видання обмежувального припису.

У зв'язку з наведеним колегія суддів вирішила, що касаційну скаргу необхідно залишити без задоволення, а оскаржені судові рішення – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/ncturex4>.

Постанова ВС/ККС від 27.04.2023 у справі №369/365/22

Сам факт звернення до компетентних органів із заявою про вчинення домашнього насильства та відкриття кримінального провадження з цього питання не означають доведеність вчинення домашнього насильства.

Однак помилковим є тлумачення цього висновку з того погляду, що лише наявність повідомлення підозри у факті вчинення домашнього насильства як кримінального правопорушення, направлення до суду обвинувального акта або вирок кримінального суду є єдиними належними доказами вчинення домашнього насильства у вирішенні питання застосування обмежувального припису в межах ЦПК України. Сама собою відсутність кримінального провадження щодо вчинення домашнього насильства не може автоматично свідчити про відсутність домашнього насильства, як і наявність кримінального провадження також не свідчить автоматично про вчинення домашнього насильства.

Це все фактори, наявність чи відсутність яких має оцінюватися цивільним судом у комплексі для вирішення питання про видання обмежувального припису.

1. Короткий зміст заявлених вимог

У січні 2022 року заявниця звернулася із заявою про видання обмежувального припису. Заява мотивована тим, що заявниця є законним представником дітей – ОСОБА_4, та ОСОБА_5. Заявниця 29.11.2021 звернулася до районного суду з позовом про розірвання шлюбу із заінтересованою особою. Діти на сьогоднішні постійно проживають з матір'ю за адресою: АДРЕСА_1. Заявниця 04.10.2021 попросила заінтересовану особу з'їхати з квартири в зв'язку з постійними зрадами чоловіка, останній покинув спільне місце проживання, але продовжує вночі час від часу, коли всі сплять, навідуватися до квартири. 10.11.2021 спільна донька сторін – ОСОБА_4 повідомила бабусі «секрет» про те, що тато «гладить її статеві органи». Заявниця та її батьки 19.11.2021 звернулися до дитячого психолога та отримали відповідний висновок про те, що батько заінтересованої особи вчиняв розбещення шестирічної дитини ОСОБА_4, надано відповідні рекомендації з корекції психологічного стану дитини та рекомендовано звернутися до правоохоронних органів. З метою отримання висновку іншого спеціаліста в галузі дитячої психології заявниця звернулася до клініки «Медіком», де 30.11.2021 отримала висновок про виявлені ознаки сексуального розбещення з боку батька відносно доньки – ОСОБА_4. 08.12.2021 заявниця звернулася до поліції із заявою про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156 КК України. У супереч поданій заяві представники правоохоронних органів зареєстрували в Єдиному реєстрі досудових розслідувань заяву щодо вчиненого правопорушення, передбаченого статтею 301-1 КК України, жодних обмежувальних заходів відносно кривдника не було застосовано. Наразі дитина тимчасово проживає разом з бабусею та стоїть разом з матір'ю на відповідному обліку в спеціалізованому центрі соціальної служби. Таким чином, заявниця вважає, що вона та двоє її дітей є особами, які зазнали і зазнають постійного домашнього насильства.

Заявниця просила видати обмежувальний припис стосовно заінтересованої особи на строк 6 місяців, яким визначити такі тимчасові обмеження його прав, а саме: 1) заборонити перебувати за адресою: АДРЕСА_1, на строк 6 місяців; 2) заборонити наближатися на відстань ближче ніж 100 метрів до будинку за адресою: АДРЕСА_1, де проживає заявниця з малолітньою донькою ОСОБА_4 та малолітнім сином ОСОБА_5, у тому числі до будинку за адресою: АДРЕСА_2, де проживають батьки заявниці та сама вона проводить там багато часу з малолітніми дітьми на строк 6 місяців; 3) заборонити спілкування з малолітньою донькою ОСОБА_4 на строк 6 місяців; 4) заборонити наближатися на відстань ближче ніж 100 метрів до місця роботи заявниці та інших місць частого її відвідування на строк 6 місяців; 5) заборонити наближатися на відстань ближче ніж 100 метрів до дитячої школи та інших місць частого відвідування та перебування спільних малолітніх дітей на строк 6 місяців; 6) заборонити особисто і через третіх осіб розшукувати заявницю, малолітню доньку ОСОБА_4 та малолітнього сина ОСОБА_5, якщо вони за власним бажанням перебувають у місці, невідомому заінтересованій особі, переслідувати їх та в будь-який спосіб спілкуватися з ними, на строк 6 місяців; 7) заборонити вести листування, телефонні перемовини із заявницею, малолітньою донькою ОСОБА_4 та малолітнім сином ОСОБА_5 або контактувати з ними через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб, на строк 6 місяців.

2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням суду першої інстанції від 19.01.2022, яке залишене без змін постановою апеляційного суду від 16.11.2022, заяву про видання обмежувального припису задоволено повністю. Видано обмежувальний припис стосовно заінтересованої особи, встановлено заходи тимчасового обмеження прав та покладено на нього обов'язки відповідно до поданої заявницею заяви. Встановлено строк дії обмежувального припису шість місяців.

Судові рішення мотивовані тим, що з урахуванням наданих заявником і заінтересованою особою доказів, її пояснення у судовому засіданні, з огляду на встановлені судом обставини та наявні реальні ризики щодо малолітньої дитини ОСОБА_4, існують обґрунтовані ризики вчинення заінтересованою особою домашнього насильства щодо заявника та її малолітньої дитини ОСОБА_4. Наявність у заінтересованої особи квартири за адресою: АДРЕСА_1, на праві власності та застосування до нього заборони перебувати за вказаною адресою, не порушує його прав власності на житло, оскільки заінтересована особа за вказаною адресою не проживає, а питання щодо речових прав на квартиру не є предметом розгляду заяви про видання обмежувального припису. Надані заявником висновок Центру психологічної допомоги «Рівновага» №220/21 від 19.11.2021 та висновок лікаря Медичного центру «Медіком» від 30.11.2021, якими рекомендовано обмеження спілкування батька з дитиною, не спростовані заінтересованою особою належними та допустимими доказами. Невжиття правоохоронними органами термінового заборонного припису не може свідчити про відсутність реальних підстав для його застосування, у той час як рішення про відмову у застосуванні термінового заборонного припису стосовно кривдника суду не надано.

3. Короткий зміст вимог касаційної скарги

У грудні 2022 року заінтересована особа через підсистему «Електронний Суд» подав касаційну скаргу, підписану представником, у якій просить рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду скасувати та ухвалити нове рішення про відмову у задоволенні заяви.

Касаційна скарга обґрунтована тим, що:

– суд апеляційної інстанції не врахував практику застосування Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо наявності кримінального провадження як обставину, яка зумовила необхідність застосування обмежувального припису. У постанові Верховного Суду від 30.09.2019 у справі №159/5880/18 Верховний Суд дійшов висновку, що наявність кримінального провадження, відомості про яке внесені до ЄРДР за зверненням заявника, не є доказом вини особи у вчиненні кримінального правопорушення.

У постановках №№640/23804/18, 756/11732/18, 755/5273/19, 336/5627/19, 635/4854/19-ц, 761/49109/19, 165/3472/21, 201/5512/20 Верховний Суд зробив висновок, що саме собою звернення заявника до органів поліції та внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР не підтверджує факт вчинення домашнього насильства;

– спір між сторонами про поділ майна подружжя не може бути вирішений шляхом застосування заходів обмежувального припису – постанова Верховного Суду від 06.02.2020 у справі №753/8626/19. Суд апеляційної інстанції не врахував, що між заявницею та заінтересованою особою існують цивільні спори щодо поділу спільного майна подружжя.

4. Позиція та мотиви Верховного Суду

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 лютого 2023 року у справі №531/352/22 (провадження №61-7349св22) зазначено: «Справи про домашнє насильство неодноразово були предметом розгляду Верховного Суду. У справі №404/5203/19 Верховний Суд у своїй постанові від 19.05.2020, підтримуючи висновки судів попередніх інстанцій, зазначив, що доводи заінтересованої особи відносно того, що він не набув статусу «кривдника», оскільки не притягувався до відповідальності за вчинення домашнього насильства, попри наявні факти звернень до правоохоронних органів з заявами про вчинення насильства у сім'ї, зареєстрованих у Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі – ЄРДР), не є обґрунтованими, оскільки сам по собі факт того, що особа не притягувалась до юридичної відповідальності, не може бути підставою для відмови у встановленні тимчасових обмежень за наявності інших об'єктивних даних, якими підтверджуються доводи заявника.

[...] Відповідно до преамбули Закону про запобігання домашньому насильству його мета саме у запобіганні та протидії домашньому насильству. При цьому важливою є і встановлена послідовність двох зазначених завдань. Обмежувальний припис визначений у цьому законі як один з інструментів досягнення відповідних завдань. Його реалізація передбачена як в межах ЦПК України (частина восьма статті 26 цього Закону), так і в межах КПК України (частина десята статті 26 цього Закону). Обмежувальний припис, передбачений КПК України є інструментом додаткового захисту постраждалого учасника кримінального провадження, завдання якого відповідно до статті 2 КПК України є значно ширшими, а кінцева мета – не тимчасовий захід перестороги, а вирішення питання відповідальності винної особи. Тобто в межах кримінального провадження обмежувальний припис визначений лише як супутній інструмент захисту права – кінцевим завданням судового процесу, в межах якого він може бути застосований, є покарання винної особи. Метою ж реалізації обмежувального припису в межах ЦПК України є саме реалізація тимчасової перестороги, тимчасового заходу захисту на підставі оцінки ризиків здійснення домашнього насильства або його повторення. Це відповідає висновку, зробленому Верховним Судом у постанові від 05.09.2019 у справі №756/3859/19.

[...] стаття 194 КПК України та стаття 91-1 КК України не виключають за своїм змістом застосування частини восьмої статті 26 Закону про запобігання домашньому насильству, тому застосування інституту обмежувального припису не може бути обмежене межами кримінального провадження, КК України та КПК України. Тобто, постраждала особа може ініціювати застосування цього інструмента в одній з юрисдикцій на свій власний розсуд. Якщо обмежувальний припис не застосований в межах кримінального провадження, то він може бути застосований в межах ЦПК України як тимчасовий захід, який виконує захисну та запобіжну функцію. Доказування в обох випадках має відбуватись відповідно до вимог профільного процесуального кодексу.

[...] У випадку застосування обмежувального припису в межах цивільного процесу суд, виходячи з принципу розумності, має оцінити лише підстави для висновку про наявність домашнього насильства, ризику його продовження чи повторного вчинення».

У справі, що переглядається, суди зробили обґрунтований висновок про наявність підстав для застосування обмежувального припису як тимчасового заходу на підставі встановлених обставин справи та наявних доказів, а також наявних обґрунтованих ризиків вчинення заінтересованою особою домашнього насильства щодо заявника та її малолітньої дитини ОСОБА_4, у результаті чого ухвалили обґрунтовані судові рішення, які відповідають вимогам матеріального і процесуального права.

... сам факт звернення до компетентних органів з заявою про вчинення домашнього насильства та відкриття кримінального провадження з цього питання не означають доведеність вчинення домашнього насильства є обґрунтованим відповідно до умов доведення винуватості особи, передбачених КПК України. Однак помилковим є тлумачення цього висновку з тієї точки зору, що лише наявність повідомлення підозри у факті вчинення домашнього насильства як кримінального правопорушення, направлення до суду обвинувального акту або вирок кримінального суду є єдиними належними доказами вчинення домашнього насильства у вирішенні питання застосування обмежувального припису в межах ЦПК України. Сама по собі відсутність кримінального провадження щодо вчинення домашнього насильства не може автоматично свідчити про відсутність домашнього насильства, як і наявність кримінального провадження також не свідчить автоматично про вчинення домашнього насильства. Це все фактори, наявність чи відсутність яких має оцінюватись цивільним судом у комплексі для вирішення питання про видання обмежувального припису (що було зроблено у справі №753/23624/18 відповідно до постанови від 27.11.2019).

Твердження Заінтересованої особи про те, що заява про видачу обмежувального припису є лише способом вирішення питання про усунення заінтересованої особи від користування спірним майном є безпідставними, оскільки життя та здоров'я, недоторканність і безпека заявника та її малолітньої дитини ОСОБА_4, як найвища соціальна цінність переважають над правом заінтересованої особи на її житло, а тому допускається його обмеження, оскільки втручання держави у це право через механізм обмежувального припису є виправданим, якщо суд встановив підстави для застосування цього обмежувального припису (пункт 73 постанови Верховного Суду від 22.02.2023 у справі №531/352/22)».

У зв'язку з наведеним колегія суддів вважала, що касаційну скаргу належить залишити без задоволення, а рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції в оскарженій частині залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/2s3cuemy>.

Постанова ВС/КЦС від 28.06.2023 у справі №757/44421/21-ц

Тривалість і системність протиправної поведінки підтверджує вірогідність вчинення заінтересованою особою психологічного та фізичного насильства щодо заявника, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

При цьому наявність тривалого конфлікту та непорозуміння між заявником і заінтересованою особою є очевидним, тому колегія суддів погоджується з висновком суду першої інстанції про те, що заявником доведено ризики, які можуть настати у разі незастосування відносно заінтересованої особи обмежувального припису.

Враховуючи викладене, колегія суддів вважала, що наявність тривалого конфлікту між сторонами, небажання його врегулювання, неодноразове застосування психологічного та фізичного насильства й вірогідність його продовження зумовлюють необхідність задоволення заяви про видання обмежувального припису.

1. Короткий зміст заявлених вимог

У серпні 2021 року заявник звернувся до суду із заявою про видання обмежувального припису, в якій просив суд встановити обмежувальний припис терміном на шість місяців стосовно заінтересованої особи шляхом: заборони вести листування, телефонні переговори, контактувати з ним через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб; заборони наближатися до нього на відстань ближче 100 метрів до його місця проживання та дітей за адресою: АДРЕСА_1, та будь-якого іншого місця, де б не проживав він, а також до місця його роботи, інших місць частого відвідування й перебувати одночасно з ним у цих місцях; направити заінтересовану особу на проходження програми для кривдників строком на три місяці.

На обґрунтування заяви вказував, що 17.07.1999 між ними укладено шлюб, який рішенням районного суду від 13.02.2020 розірвано. Від шлюбу у них є двоє дітей: син ОСОБА_3 та син ОСОБА_4. Відповідачка покинула дітей у 2018 році і живе окремо. Зазначав, що його колишня дружина є провокатором та організатором виникнення негативних відносин між ними, а також вона влаштовує сварки і вчиняє домашнє насильство у формі психологічного насильства як до нього, так і до їхніх спільних дітей, які проживають разом з ним. При цьому зазначав, що заінтересована особа з 2019 року не бере жодної участі у вихованні дітей та їх забезпеченні.

Вказував, що у 2019 році стосовно заінтересованої особи було складено 3 тимчасові заборонні приписи стосовно кривдника, а саме: серія АА №006923 від 21.06.2019, серія АА №006936 від 11.07.2019, серія АА №006939 від 30.08.2019. При цьому у 2019 – 2020 роках відносно колишньої дружини було порушено два кримінальних провадження за фактом нанесення їйму тілесних ушкоджень, завданих 15.06.2019 та 14.01.2020.

Зазначав, що відповідно до протоколу від 09.01.2020 про адміністративне правопорушення АПР18 140962 заінтересовану особу було притягнуто до відповідальності за частиною першою статті 184 КУпАП (невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей). Крім того, постановою районного суду від 27.01.2021 заінтересовану особу було визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною першою статті 173-2 КУпАП, за вчинення відносно нього домашнього насильства. Враховуючи вищевикладене, заявник просив суд його заяву задовольнити.

2. Короткий зміст судових рішень судів першої та апеляційної інстанції

Суд першої інстанції рішенням від 17.01.2022 заяву про видання обмежувального припису задоволено частково. Видано обмежувальний припис строком на шість місяців стосовно заінтересованої особи, яким: 1) заборонено вести листування, телефонні переговори із заявником або контактувати з ним через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб; 2) заборонено наближатися до заявника на відстань ближче 100 метрів до місця його проживання за адресою: АДРЕСА_4, та будь-якого іншого місця, де б не проживав він, а також до місця його роботи. В іншій частині заявлених вимог відмовлено.

Вирішено питання щодо розподілу судових витрат.

Рішення суду мотивовано тим, що встановлено обставини наявності фізичного насильства, яке чинить заінтересована особа щодо колишнього чоловіка, а заявник як жертва такого насильства потребує захисту у порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Разом з тим суд вказав, що вимоги заяви щодо заборони заінтересованій особі наближатися на відстань ближче 100 метрів до їхніх спільних дітей, є необґрунтованою, оскільки судом не було встановлено факту завдання психологічного або фізичного насильства заінтересованою особою над дітьми. Крім того, суд не вбачає безумовних підстав для направлення заінтересованої особи на проходження програми для кривдників, тому заява у цій частині задоволенню не підлягає.

3. Короткий зміст рішення суду апеляційної інстанції

Апеляційний суд постановою від 15.03.2023 апеляційну скаргу представника заінтересованої особи – ОСОБА_5 задоволено. Рішення суду першої інстанції від 17.01.2022 у частині задоволення вимог заяви заявника скасовано, постановлено нове рішення в цій частині, яким у задоволенні заяви відмовлено. В іншій частині рішення районного суду залишено без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що, задовольняючи частково заяву про видання обмежувального припису стосовно заінтересованої особи, суд першої інстанції виходив із наявності постанови районного суду від 27.01.2021, якою заінтересовану особу визнано винною у вчиненні правопорушення, передбаченого частиною першою статті 173-2 КУпАП, за вчинення відносно заявника домашнього насильства.

Разом із тим апеляційний суд вказав, що постановою апеляційного суду від 10.03.2021 постанову районного суду від 27.01.2021 щодо заінтересованої особи скасовано, провадження у справі на підставі пункту 1 статті 247 КУпАП закрито за відсутністю складу адміністративного правопорушення, передбаченого частиною першою статті 173-2 КУпАП. При цьому вказана постанова винесена до ухвалення рішення суду першої інстанції в цій справі. Таким чином, суд зазначив, що обставини, які б свідчили, що заявник є особою, яка постраждала від домашнього насильства, відсутні, тому підстав для видання обмежувального припису немає. Заявник у апеляційному порядку рішення суду не оскаржував.

4. Короткий зміст вимог касаційної скарги

У касаційній скарзі заявник просив постанову суду апеляційної інстанції скасувати, справу направити на новий розгляд до суду апеляційної інстанції. Касаційна скарга мотивована тим, що суд апеляційної інстанції не врахував висновки, викладені у постановках Верховного Суду: від 24.02.2021 у справі №570/2528/20; від 14.07.2021 у справі №643/15988/20, щодо правових і фактичних підстав видання обмежувального припису.

Вказував, що суд апеляційної інстанції належним чином не дослідив надані докази, що свідчать про факти вчинення заінтересованою особою домашнього насильства, суд не з'ясував, який статус мала заінтересована особа у вказаних кримінальних провадженнях, чи було повідомлено їй про підозру у вчиненні цих кримінальних правопорушень, на якій стадії розгляду перебуває кримінальна справа. При цьому апеляційний суд не дослідив оцінки ризиків продовження домашнього насильства, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зазначав, що суд не дослідив належним чином обставини у справі про те, що заінтересована особа є системним провокатором, мотивованим у розлученні та зацікавлена в розподілі майна, організатором виникнення негативних відносин між ними, а також вона влаштовує сварки і вчиняє домашнє насильство у формі фізичного та психологічного домашнього насильства як до нього, так і до дітей. Крім того, вона вчиняє щодо нього фізичне насильство, завдаючи тілесні ушкодження.

При цьому вказував, що він з дітьми проживає окремо від колишньої дружини, яка приходить до них і вимагає від нього протиправних дій, здійснює психологічний тиск, навмисно провокує та вчиняє скандали, знущується з нього й дітей, відволікаючи від навчання та роботи, невчасно платить аліменти, які в примусовому порядку стягує виконавча служба на підставі судового рішення.

5. Позиція та мотиви Верховного Суду

Верховний Суд не погодився з висновками суду апеляційної інстанції про те, що обставини, які б свідчили, що заявник є особою, яка постраждала від домашнього насильства, відсутні, посилаючись лише і виключно на те, що постановою апеляційного суду від 10.03.2021 скасовано постанову районного суду від 27.01.2021 щодо заінтересованої особи, провадження у справі на підставі пункту 1 статті 247 КУпАП закрито за відсутністю складу адміністративного правопорушення, передбаченого частиною першою статті 173-2 КУпАП.

З огляду на викладене суд апеляційної інстанції на порушення вищевказаних положень закону не звернув уваги на те, що заявник, як жертва домашнього насильства, з урахуванням та оцінкою наявних ризиків потребує захисту у порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», оскільки неодноразові факти звернення заявника до органів поліції, ігнорування заінтересованою особою застосованих заходів впливу до неї, повторюваність вчинення нею протиправних дій щодо заявника дають підстави вважати вірогідним продовження чи повторне вчинення кривдником до нього психологічного та фізичного насильства.

Тривалість і системність протиправної поведінки підтверджує вірогідність вчинення заінтересованою особою психологічного та фізичного насильства щодо заявника, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

При цьому наявність тривалого конфлікту та непорозумінь між заявником і заінтересованою особою є очевидним, тому колегія суддів погоджується з висновком суду першої інстанції про те, що заявником доведено ризики, які можуть настати у разі незастосування щодо заінтересованої особи обмежувального припису.

Враховуючи викладене, колегія суддів вважала, що наявність тривалого конфлікту між сторонами, небажання його врегулювання, неодноразове застосування психологічного та фізичного насильства й вірогідність його продовження зумовлюють необхідність задоволення заяви про видачу обмежувального припису. Вказане свідчить про те, що апеляційним судом безпідставно скасовано рішення суду першої інстанції, яке відповідає закону.

Верховний Суд касаційну скаргу заявника задовольнив частково.

Постанову апеляційного суду від 15.03.2023 скасував і залишив у силі рішення суду першої інстанції від 17.01.2022.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://tinyurl.com/4r8y292z>.

2.2. Практика Європейського суду з прав людини

34

BOLSHENKO v. Ukraine (№9725/20):

надмірна тривалість розгляду справи про встановлення графіка побачень з дитиною. Судом встановлено порушення.

OMELCHENKO v. Ukraine (№44158/19):

надмірна тривалість розгляду справи про встановлення графіка побачень з дитиною та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього – порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 13 Конвенції.

PLESHKOV AND PLESHKOVA v. Ukraine (№5783/20):

невиконання органами влади рішення про встановлення графіка побачень батька з дитиною – порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

DUBAS v. Ukraine (№51222/20):

невиконання органами влади рішення про встановлення графіка побачень батька з дитиною – порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (березень 2023 року). Рішення за період із 01.03.2023 по 31.03.2023 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2023. – 90 с. <https://bit.ly/3MlwrBS>

СПРАВА «БАХАРОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BAHAROV v. UKRAINE)

(Заява №28982/19)

Стислий виклад рішення від 04 травня 2023 року

У жовтні 2016 року заявник подав до органів державної влади України заяву про повернення своєї дитини до Сполучених Штатів Америки, місця її постійного проживання відповідно до Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (далі – Гаазька конвенція), з України, куди її забрала мати дитини у липні 2016 року без дозволу заявника. У квітні 2017 року головне територіальне управління юстиції у Харківській області (далі – Управління юстиції), діючи від імені заявника, подало позов до Київського районного суду міста Харкова, який у травні 2017 року відмовив у задоволенні позовної заяви, посилаючись на статтю 13 Гаазької конвенції, в якій наведені підстави для відмови у поверненні дитини до місця її постійного проживання.

Апеляційна та касаційна скарги, подані заявником на це рішення, були залишені без задоволення Апеляційним судом Харківської області у серпні 2017 року та Верховним Судом у листопаді 2018 року. Мати дитини не дозволяла заявникові будь-яким чином контактувати з його дитиною протягом усього провадження. 3 жовтня 2018 року заявнику офіційно заборонили в'їзд до України. До Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) заявник скаржився за статтями 6 і 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) у зв'язку з надмірною тривалістю провадження на національному рівні, під час якого він не міг бачитися зі своєю неповнолітньою дитиною, що призвело до відчуження дитини від заявника. Європейський суд вирішив розглянути скаргу заявника виключно за статтею 8 Конвенції. Розглянувши скаргу заявника, Європейський суд зазначив, що провадження на національному рівні щодо повернення дитини заявника тривало понад два роки у судах трьох інстанцій і супроводжувалося затримками, відповідальність за які головним чином несли органи державної влади.

Зокрема, управлінню юстиції знадобилося близько шести місяців, щоб ініціювати провадження в національному суді, а у Верховному Суді відбулася затримка приблизно в один рік, що сприяло значному перевищенню шеститижневого терміну, встановленого статтею 11 Гаазької конвенції для провадження цього виду.

Також Європейський суд відзначив, що попри часткове сприяння заявником загальній тривалості провадження внаслідок подання процесуальних клопотань і скарг, його дії не призвели до значних затримок і немає доказів, що він зловживав своїми процесуальними правами. З огляду на це, а також той факт, що заявник не мав можливості контактувати зі своєю дитиною, якій було шість років на момент, коли її забрала мати, упродовж тривалого періоду під час провадження, Європейський суд зробив висновок, що органи державної влади не розглянули справу оперативно, та констатував порушення статті 8 Конвенції.

За цих підстав суд одноголосно:

1. Оголошує заяву прийнятною.
2. Постановляє, що було порушено статтю 8 Конвенції.
3. Постановляє, що: (а) упродовж трьох місяців держава-відповідач повинна сплатити заявнику 3 000 (три тисячі) євро та додатково суму будь-якого податку, що може нараховуватися, як відшкодування моральної шкоди; ця сума має бути конвертована в національну валюту держави відповідача за курсом на день здійснення платежу; (а) із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на зазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (simple interest) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти.
4. Відхиляє решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції».

Джерело: <https://cutt.ly/HwaTTIOM>

LYAKH v. Ukraine (№53099/19):

надмірна тривалість провадження щодо повернення дитини до країни її постійного місця проживання – порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

BOGDANOV v. Ukraine (№27380/20):

необґрунтована відмова працівників поліції повідомити заявнику адресу, за якою його неповнолітній син проживав з матір'ю окремо від заявника, хоча останній не був позбавлений батьківських прав – порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (травень 2023 року). Рішення за період із 01.05.2023 по 31.05.2023 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2023. – 73 с. <https://rb.gy/8sum0>

III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ

3.1. Дисертації

Сікан О. М. «Сім'я як об'єкт кримінально-правової охорони» дата захисту 15.07.2023

Місце захисту: Національний університет «Одеська юридична академія».

Автореферат: <https://tinyurl.com/mrx3s2hc>.

Дисертація: <https://tinyurl.com/4wp38psp>.

3.2. Публікації, які не належать до розряду наукових

Ордеру достатньо: Мін'юст має привести Правила РАЦС у відповідність із законом

Посилання: <https://tinyurl.com/msvniwwe>

Які витрати на дитину можна стягнути додатково: поради адвокатам від судді ВС

Посилання: <https://tinyurl.com/2ubm9k7t>.

Як вирішити сімейний спір у Чехії?

Посилання: <https://tinyurl.com/nk2fwaba>

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Ми дуже цінуємо ваш час, тому хочемо поінформувати про **телеграм канал НААУ**, на якому лише актуальні новини та заплановані заходи – <https://t.me/InfoUNBA>

Також у вас є можливість першими дізнаватися про всі акредитовані навчальні заходи, цікаві статті колег та огляд правових позицій ВС за допомогою телеграм каналу **Вищої школи адвокатури НААУ** – <https://t.me/hsaorgua>